

Міністерство освіти і науки України
Криворізький національний університет
Факультет економіки та управління бізнесом
Кафедра маркетингу, обліку, оподаткування та публічного управління

ЗАТВЕРДЖУЮ

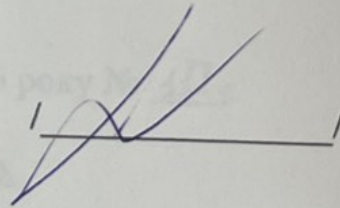
Завідувач кафедри МООНУ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної (бакалаврської) роботи
за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування»

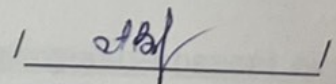
на тему: «Правові та організаційні основи участі громадян у
місцевому самоврядуванні України»

Виконав студент групи ПУА-22 Більченко К.Д.

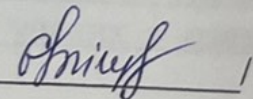
Керівник:

к.е.н., доцент Адамовська В.С.

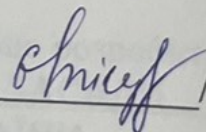
Нормоконтролер:

д.е.н. професор Мисюк Е.В.

Завідувач кафедри

д.е.н. професор Мисюк Е.В.

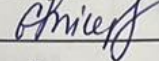

Кривий Ріг

2026 р.

Криворізький національний університет
Факультет економіки та управління бізнесом
Кафедра маркетингу, обліку, оподаткування та публічного управління
 Ступінь вищої освіти: бакалавр
 Галузь знань 28 «Публічне управління та адміністрування»
 Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Завідувач кафедри МООПУ

Місчук Є.В.

« 19 » лютого 2026 р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну (бакалаврську) роботу здобувача вищої освіти

Більченко Катерини Дмитрівни
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Правові та організаційні основи участі громадян у місцевому самоврядуванні України»

керівник роботи Адамовська В.С., к.е.н., доцент
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджено наказом по КНУ від «19» лютого 2026 року № 111с

2. Строк подання студентом роботи: 12 червня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: Інформаційну базу склали нормативно-правові акти щодо правових та організаційних основ участі громадян у місцевому самоврядуванні України, а також наукові напрацювання учених в означеній сфері.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити:

1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ

2 ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ КРИВОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

5. Перелік графічного матеріалу таблиці, рисунків.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	к.е.н., доцент Адамовська В.С.	18.04.2026 <i>В.С.</i>	05.05.2026 <i>В.С.</i>
Розділ 2	к.е.н., доцент Адамовська В.С.	05.05.2026 <i>В.С.</i>	15.05.2026 <i>В.С.</i>

7. Календарний план:

№ з/п	Етапи роботи	Термін виконання	Позначка про виконання
1	Співбесіда зі здобувачем вищої освіти за тематикою роботи, видача переліку рекомендованої нормативної, інструктивної бази та учбової літератури	19.02.2026	виконано
2	Збір матеріалів до кваліфікаційної (бакалаврської) роботи	26.02.2026-11.03.2026	виконано
3	Групування та аналіз зібраного матеріалу, уточнення завдань кваліфікаційної (бакалаврської) роботи	14.03.2026-16.04.2026	виконано
4	Підготовка I розділу кваліфікаційної (бакалаврської) роботи та подання його керівнику	18.04.2026-05.05.2026	виконано
5	Підготовка II розділу кваліфікаційної (бакалаврської) роботи та подання його керівнику	05.05.2026-15.05.2026	виконано
6	Підготовка вступної частини	04.06.2026	виконано
7	Перевірка роботи керівником та доопрацювання роботи	05.06.2026	виконано
8	Отримання відгуку керівника	06.06.2026	виконано
9	Попередній захист роботи	12.06.2026	виконано
10	Захист роботи в ЕК	26.06.2026	виконано

Дата видачі завдання «19» 02 2026 р.

Здобувач вищої освіти _____

(підпис)

Більченко К.Д.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____

к.е.н., доцент Адамовська В.С.

Міністерство освіти і науки України
Криворізький національний університет
Факультет економіки та управління бізнесом
Кафедра маркетингу, обліку, оподаткування та публічного управління

РЕФЕРАТ

на кваліфікаційну (бакалаврську) роботу на тему:
«Правові та організаційні основи участі громадян у місцевому самоврядуванні
України»

74 сторінки, 10 таблиць, 6 рисунків, 41 джерело, 5 додатків

Метою кваліфікаційної (бакалаврської) роботи є дослідження правових та організаційних основ участі громадян у місцевому самоврядуванні України (на прикладі Криворізької міської територіальної громади), аналіз сучасних механізмів громадської участі та визначення напрямів їх удосконалення.

Завдання дослідження: дослідити теоретичні засади участі громадян у місцевому самоврядуванні; проаналізувати нормативно-правове забезпечення громадської участі в Україні; охарактеризувати основні форми та інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні; визначити проблеми функціонування механізмів громадської участі на прикладі Криворізької міської територіальної громади; дослідити зарубіжний досвід організації участі громадян у місцевому самоврядуванні; обґрунтувати напрями вдосконалення правових та організаційних засад участі громадян у місцевому самоврядуванні України.

Об'єктом дослідження є система місцевого самоврядування України.

Предметом дослідження є правові та організаційні основи участі громадян у місцевому самоврядуванні України (на прикладі Криворізької міської територіальної громади).

Результати дослідження: досліджено теоретичні засади участі громадян у місцевому самоврядуванні; проаналізовано нормативно-правове забезпечення громадської участі в Україні; охарактеризовано основні форми та інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні; визначено проблеми функціонування механізмів громадської участі на прикладі Криворізької міської територіальної громади; вивчено зарубіжний досвід організації участі громадян у місцевому самоврядуванні; визначено напрями розвитку участі громадян у місцевому самоврядуванні м. Кривого Рогу.

Ключові слова: ПАРТИСИПАЦІЯ, ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ, МІСЦЕВІ ІНІЦІАТИВИ, ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ, ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ.

	Стор.
ЗАВДАННЯ НА РОБОТУ.....	2
РЕФЕРАТ.....	4
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	6
ВСТУП.....	7
1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ	10
1.1 Поняття партисипації та форми участі громадян у місцевому самоврядуванні України.....	10
1.2 Нормативно-правове забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні України.....	17
1.3 Концептуальні підходи до впровадження інструментів партисипації:.....	28
2 ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ КРИВОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ).....	36
2.1 Зарубіжний досвід забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні.....	36
2.2 Аналіз участі громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі Криворізької міської територіальної громади).....	43
2.3 Напрями розвитку участі громадян у місцевому самоврядуванні.....	58
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	75

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

1. грн. – гривні;
2. див. – дивіться;
3. дод. – додаток;
4. ЄС – Європейський Союз;
5. ЗУ – Закон України;
6. КМУ – Кабінет міністрів України;
7. КУ – Конституція України;
8. од. – одиниці;
9. ОМС – органи місцевого самоврядування;
10. ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку;
11. ООН – Організація Об'єднаних Націй;
12. ОСН – органи самоорганізації населення;
13. ПУ – публічне управління;
14. р. – рік;
15. рр. – роки;
16. рис. – рисунок;
17. с. – сторінка;
18. ст. – стаття;
19. табл. – таблиця;
20. тис. – тисяча.

ВСТУП

В умовах сучасного українського державотворення особливого значення набуває розвиток місцевого самоврядування (далі – МС) як однієї з ключових засад демократичного устрою держави. Саме на місцевому рівні відбувається безпосередня взаємодія органів влади, територіальних громад (далі – ТГ) та інститутів громадянського суспільства, що формує основу ефективного публічного управління. Проведення реформи децентралізації в Україні сприяло посиленню ролі МС, розширенню його повноважень та зміцненню фінансової самостійності ТГ. У результаті цього органи МС отримали більше можливостей для самостійного вирішення питань місцевого значення, а також для реалізації управлінських функцій з урахуванням потреб та інтересів населення.

Важливою складовою ефективного функціонування МС є участь громадян у процесах формування, прийняття та реалізації управлінських рішень. Саме активна громадянська участь забезпечує відкритість діяльності органів МС, підвищує рівень прозорості влади, сприяє формуванню довіри населення до органів публічного управління та створює умови для розвитку демократичного суспільства. У сучасних умовах участь громадян розглядається не лише як право членів ТГ, а й як важливий механізм впливу на розвиток місцевих територій, реалізацію соціально-економічних програм та забезпечення належної якості публічних послуг.

Реформа децентралізації значно активізувала процеси залучення громадян до управління місцевими справами. У практиці МС дедалі ширше використовуються інструменти громадської участі: громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, консультації з громадськістю, партисипаторне бюджетування, діяльність органів самоорганізації населення (далі – ОСН) тощо. Такі механізми дозволяють громадянам брати безпосередню участь у вирішенні питань місцевого значення та впливати на діяльність органів влади.

Водночас, незважаючи на позитивні зміни, МС в Україні ще не стало повністю самодостатньою та ефективною системою в організаційно-правовому аспекті. Існує низка проблем нормативного, організаційного та інституційного характеру, які стримують розвиток громадянської участі на місцевому рівні. Серед них можна виокремити недостатню ефективність механізмів взаємодії влади та громади, недосконалість нормативно-правового забезпечення окремих форм участі громадян, нерівномірний рівень розвитку інструментів громадської участі в різних територіальних громадах, недостатній рівень поінформованості населення щодо можливостей участі у МС.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій та євроінтеграційного курсу України, оскільки розвиток демократичних механізмів участі громадян є важливою передумовою формування ефективної системи публічного управління. У цьому контексті значної уваги потребують питання співвідношення представницької та партисипаторної демократії, забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів МС, удосконалення правових механізмів залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень.

Проблематика правових та організаційних основ участі громадян у МС є предметом дослідження представників різних галузей науки: публічного управління та адміністрування, права, політології, економіки та соціології. Значна увага приділяється питанням розвитку демократичних механізмів управління, удосконалення організаційних форм громадської участі, розвитку партисипаторних практик, впровадження міжнародного досвіду у сфері МС. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання комплексного дослідження правових та організаційних засад участі громадян у МС України залишаються актуальними та потребують подальшого наукового опрацювання.

Актуальність теми кваліфікаційної (бакалаврської) роботи зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів участі громадян у МС, підвищення ефективності взаємодії органів МС та ТГ, а також потребою розвитку

демократичних форм управління в умовах реформування системи публічної влади в Україні.

Метою роботи є дослідження правових та організаційних основ участі громадян у МС України, аналіз сучасних механізмів громадської участі та визначення напрямів розвитку участі громадян у МС.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити теоретичні засади участі громадян у МС;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення громадської участі в Україні;
- охарактеризувати основні форми та інструменти участі громадян у МС;
- визначити проблеми функціонування механізмів громадської участі на прикладі Криворізької міської територіальної громади;
- дослідити зарубіжний досвід організації участі громадян у місцевому самоврядуванні;
- визначити проблеми та напрями розвитку участі громадян у МС.

Об'єктом дослідження є система місцевого самоврядування України.

Предметом дослідження є правові та організаційні основи участі громадян у МС України (на прикладі Криворізької міської територіальної громади).

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз і синтез, системний підхід, порівняльно-правовий метод, структурно-функціональний метод, метод узагальнення та інші.

1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ

1.1 Поняття партисипації та форми участі громадян у місцевому самоврядуванні України

Сучасна парадигма публічного адміністрування переживає період інтенсивного оновлення, що супроводжується активним впровадженням інструментів громадянської співучасті. Такі терміни, як «партисипаторне врядування», «бюджетування за участю населення» та «інклюзивне суспільство», трансформувалися з теоретичних розробок у повсякденну управлінську реальність. Головним рушієм цих змін став процес муніципальної децентралізації. Саме на рівні самоврядних громад механізми прямого залучення жителів демонструють найбільшу життєздатність. Водночас органи держави починають розглядати залучення широких верств населення як стратегічний вектор модернізації всієї системи управління [1, 2].

Пріоритетні напрями для наукових та прикладних розвідок зазначено на рисунку 1.1.

Рис. 1.1 – Перспективні напрями вивчення публічної партисипації [1, 2]

На сучасному етапі партисипаторні механізми мають значний потенціал, який, проте, ще не знайшов повного практичного втілення. Семантичне підґрунтя терміну сягає англійського дієслова «to participate» та латинського кореня «participatio», що означають безпосередню сопричетність або включеність у процес [3].

Через відсутність у вітчизняній лінгвістиці прямого лексичного аналога, відбулася адаптація іншомовного слова шляхом калькування, що вилилося у використання форм «партисипація» (за англійським зразком) або «партиципація» (із застосуванням польської фонетичної моделі).

З погляду змістового наповнення, цей термін є еквівалентом поняття «громадська участь», хоча питання термінологічної сталості останнього залишається дискусійним у наукових колах [4].

У межах даного дослідження ми надаємо перевагу саме дефініції «громадська участь». Такий вибір зумовлений генетичним зв'язком слова із категорією «громада», що дозволяє точніше відобразити колективні прагнення, інтереси та активність інститутів громадянського суспільства (наприклад, діяльність громадських організацій чи формування публічної думки).

Натомість прикметник «громадянський» зазвичай корелює з правовим статусом окремої особи (інститутом громадянства) та вживається у ширших соціально-політичних контекстах, таких як громадянські права чи глобальні суспільні конфлікти.

Глибоке осмислення партисипаторних процесів потребує детального аналізу категорії «партисипаторна демократія». Це явище має комплексний характер і виступає гібридною моделлю, що поєднує в собі елементи класичного представництва та безпосереднього народовладдя. Завдяки інтеграції цих підходів формується специфічна управлінська архітектура: вона побудована за ієрархічним принципом, де фундаментом слугують механізми прямої демократії, а вищі щаблі складаються з системи представників, наділених відповідними повноваженнями на кожному управлінському етапі (рис. 1.2).

Рис. 1.2 – Форми партисипаторної демократії [4]

У сучасному науковому просторі та державному менеджменті дедалі більшої ваги набувають такі категорії, як «деліберация», «дорадче врядування» та «репрезентативні дискусійні платформи». Деліберативна демократія розглядається як масштабна політична парадигма. В її основі лежить теза про те, що будь-яке легітимне державне рішення має базуватися на принципах відкритого, раціонального та неупередженого діалогу між членами суспільства.

Окрему увагу варто приділити механізму репрезентативного обговорення. Дорадчий тип демократії зазвичай впроваджується через організацію спеціальних консультативних заходів. Це формат роботи, за якого репрезентативно відібрана спільнота здійснює глибокий аналіз аргументів, проводить дебати, шукає компромісні рішення та формулює конкретні пропозиції для органів влади. Типовими інструментами такої взаємодії є інститути громадських зборів або робота журі присяжних [5].

Глибоке розуміння партисипації та її ролі в сучасній демократії неможливе без аналізу робіт провідних фахівців. Широка база теоретичних досліджень дозволяє розділити наукові пошуки на кілька ключових напрямів (рис. 1.3).

Еволюція наукових розвідок у сфері партисипаторної демократії

Рисунок 1.3 – Класифікація провідних наукових шкіл та дослідників феномену партисипації [6]

Функціонування партисипаторної демократії ґрунтується на ідеї безпосереднього залучення членів громади до процесів стратегічного планування та розв'язання ключових суспільних завдань. Ця модель перетворює мешканців із пасивних спостерігачів на активних суб'єктів управління, здатних впливати на життєдіяльність території через механізми спільного вироблення рішень. Для реалізації цього підходу муніципальна влада впроваджує спеціальну систему інструментів, що забезпечують інклюзивність та прозорість діалогу. В сучасній науковій літературі, зокрема у сфері публічного адміністрування, прийнято виокремлювати три базові форми участі, які відрізняються рівнем впливу громадян на фінальний результат.

У системі сучасного врядування взаємодія між суспільством та владними інституціями реалізується через три основні стратегічні моделі [5]:

1. Партисипація як інструмент тиску та впливу. Цей формат передбачає використання механізмів, що дозволяють громадянам коригувати діяльність посадових осіб або висловлювати ставлення до їхньої політики. До цієї категорії відносять виборчі процеси, проведення моніторингів суспільних настроїв, а

також подання персональних чи групових запитів. Сюди ж належать інструменти прямого волевиявлення та протестної активності, зокрема електронні петиції, організація пікетів та участь у масових мітингах.

2. Партисипація як безпосереднє народовладдя. Модель орієнтована на передачу мешканцям права фінального вибору. Вона втілюється через проведення плебісцитів, локальних референдумів або інших форматів голосування, результати яких мають юридичну силу та стають основою для офіційних управлінських рішень.

3. Партисипація як консультативно-дискусійне середовище. Даний напрям фокусується на етапі розробки та аналізу ідей. Він включає реалізацію локальних ініціатив, відкриті дебати навколо проєктів нормативних актів, а також проведення слухань із актуальних питань життєдіяльності громади. Окремим важливим елементом є залучення експертного середовища та громадськості до прогнозування й оцінювання ймовірних результатів впровадження політичних рішень [5].

У процесі формування інституційних засад залучення населення до державного менеджменту, особливо на етапі становлення муніципальної влади, правотворчі органи використовували різноманітні дефініції. Зокрема, в офіційному обігу перебували такі формулювання, як «локальна самоорганізація мешканців», «спільнота громадян певної території» або «територіальний колектив». Варто зауважити, що тривалий час категорія «громадська участь» була практично відсутня в понятійному апараті соціальних дисциплін.

Незважаючи на те, що статус ТГ як базового суб'єкта муніципального права є очевидним, у правових системах багатьох держав це поняття нерідко ігнорується. Більше того, у країнах із тривалими демократичними традиціями часто взагалі не закріплено формального визначення громади як самостійної управлінської одиниці. Аналогічна ситуація спостерігається і у вітчизняному правовому полі: попри відсутність прямої законодавчої дефініції, ключові засади інституціалізації жителів як активних учасників управління відображені через концепт територіальної громади (дод. А).

З огляду на те, що розвиток вітчизняного самоврядування базується переважно на соціально-політологічних засадах, особливого значення набуває аналіз природи та функцій територіальної спільноти. Зокрема, вчений М. Орзіх трактує територіальну громаду як фундаментального суб'єкта в системі локальної влади [7].

Згідно з цією концепцією, громада є носієм специфічних колективних інтересів. Її структурний склад є доволі широким і охоплює не лише громадян нашої держави, а й іноземних осіб та осіб без громадянства. Критеріями належності до такої спільноти, крім постійного проживання, можуть виступати [7]:

- здійснення трудової діяльності в межах даної території;
- наявність зареєстрованого права власності на об'єкти нерухомості;
- виконання обов'язків щодо сплати локальних податкових платежів та зборів [7].

Доволі обґрунтованою є позиція О. Сушинського щодо змісту муніципального врядування. Науковець акцентує увагу на тому, що ключовим аспектом діяльності громади є не формальна декларація її прерогатив. Натомість вирішальне значення має практичне втілення та функціональне використання права на самоврядування, тобто перетворення юридичної можливості на реальні управлінські дії [8].

Сучасне муніципальне будівництво в Україні розглядає ТГ не лише як групу мешканців, а як ключового суб'єкта, чия сутність розкривається через практичне втілення права на самоврядування [60, 104]. Ефективна інтеграція громади в управлінські процеси (партисипація) можлива лише за умови переходу до моделі відкритого врядування.

Ця трансформація базується на чотирьох інтегрованих принципах [7, 8]:

1. Прозорість та підзвітність: відкритий доступ до даних та персональна відповідальність посадовців за результати рішень.

2. Доброчесність: безумовне домінування суспільного інтересу над приватним у державному секторі.

3. Інклюзивна залученість: участь усіх груп стейкхолдерів у повному політичному циклі – від планування до контролю.

4. Впровадження цих стандартів на всіх рівнях влади знаменує перехід до стратегії «відкритої держави». Це змінює саму природу взаємодії «влада – громадянин», роблячи її динамічною, взаємовигідною та заснованою на глибокій суспільній довірі [7, 8].

Трансформація публічного сектору за останнє десятиліття докорінно змінила статус індивіда: він перетворився з пасивного «заявника» на рівноправного партнера влади. Традиційна веберівська модель управління відзначалася жорсткою ієрархією та відсутністю орієнтації на запити суспільства – потреби людей визначалися чиновниками суто в межах законодавчих норм, а рішення приймалися авторитарно.

На противагу цьому, концепція нового держуправління відкрила шлях до інклюзивності. Сучасні методи партисипації дозволяють розглядати мешканців як експертів, чия думка є критично важливою для прийняття якісних рішень. Важливим фундаментом цього процесу став гарантований доступ до публічних даних, що зробив участь громадськості змістовною та прозорою.

Найвищою формою такої взаємодії є «громадське врядування». Це стан, за якого ТГ автономно реалізує свої повноваження, безпосередньо впливаючи на локальну політику через:

- місцеві референдуми та загальні збори;
- публічні слухання та розробку місцевих ініціатив;
- систему громадського контролю за діяльністю посадовців.

Узагальнення результатів дослідження свідчить, що аналіз сучасних глобальних та вітчизняних практик демонструє значну варіативність у трактуванні цілей і методик громадського залучення. Така розгалуженість підходів у муніципальному менеджменті зумовлює гостру потребу у формуванні єдиного, науково обґрунтованого та міжнародно адаптованого розуміння природи партисипації. Реалізація цього завдання передбачає фокусування на типологізації фундаментальних рис сучасних моделей участі,

системному функціональному аналізу інструментів взаємодії влади з населенням, а також стратегічному прогнозуванні трансформації публічного врядування через інтеграцію партисипаторних механізмів у діяльність МС.

Водночас практичне впровадження цих теоретичних засад та стале функціонування моделей участі неможливе без створення відповідного інституційного підґрунтя. Це актуалізує необхідність детального вивчення чинної нормативно-правової бази, яка регулює процеси залучення громадян до управління, та визначення векторів її вдосконалення для забезпечення легітимності й ефективності партисипаторних практик.

1.2 Нормативно-правове забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні України

Фундаментальним актом, що гарантує право громадян на участь у державному управлінні, є Конституція України. Згідно зі статтею 38 це право реалізується як через інструменти прямого волевиявлення, так і за посередництвом виборних представників у владних структурах [9].

Такий підхід корелює з положеннями статті 21 Загальної декларації прав людини, яка на міжнародному рівні закріплює прерогативу кожної особи долучатися до керівництва своєю країною безпосередньо або через механізм вільних виборів [10]. У вітчизняному правовому полі ці засади деталізовані у статтях 5 та 140 Конституції України. Зокрема, стаття 5 проголошує народ єдиним джерелом влади та носієм суверенітету, що передбачає реалізацію владних повноважень як через органи місцевого самоврядування чи державні інституції, так і в безпосередній формі [9].

Варто зауважити, що попри чітку нормативну регламентацію, пряма демократія в межах такого підходу часто має фрагментарний характер. Вплив суспільства залишається епізодичним, а реальні можливості для участі у прийнятті стратегічних рішень – обмеженими. Проте саме розбудова механізмів

локальної демократії сьогодні визнається стратегічною умовою для якісної еволюції інституту місцевого самоврядування.

Зasadничі принципи залучення громадян до управлінських процесів на глобальному рівні закріплені в Загальній декларації прав людини. Стаття 21 цього документа визначає партисипацію як фундаментальне право, що базується на трьох ключових аспектах [10]:

1. Суб'єктність управління: Кожна особа володіє прерогативою брати участь у керівництві державними справами. Це право може реалізовуватися як через інструменти прямої демократії, так і через систему представницьких органів, сформованих шляхом вільного волевиявлення.

2. Рівність можливостей: Декларація гарантує громадянам право на справедливий і рівний доступ до державної служби, що є важливою складовою професійної партисипації.

3. Легітимність влади: Джерелом владних повноважень уряду визнається виключно воля народу. Вона має підтверджуватися через механізм регулярних, чесних і прозорих виборів, що проводяться на засадах загального, рівного та таємного голосування [10].

Таким чином, міжнародне право розглядає партисипацію не просто як технічний інструмент, а як обов'язкову умову демократичної легітимності будь-якої системи управління.

Становлення зрілого громадянського суспільства виступає фундаментальною передумовою для розвитку демократії. Його функціонування забезпечує надійний захист як персональних, так і колективних інтересів, створює бар'єри для зловживання владою та гарантує підзвітність державних структур перед громадою. Активна громадська позиція не лише стимулює політичну модернізацію, а й обстоює автономність особистості (матеріальну та духовну) від надмірного державного втручання.

Якщо раніше поняття «інститути громадянського суспільства» розглядалося переважно в межах соціально-політологічних чи філософських дискусій, то на сучасному етапі воно набуло чіткого правового змісту. Процес

інституціоналізації цієї сфери в Україні розпочався з ухвалення низки стратегічних урядових рішень, що дозволило перетворити громадський контроль із теоретичного права на дієвий адміністративний інструмент:

- листопад 2007 р.: Розпорядженням КМУ № 1035-р схвалено Концепцію, що визначила механізми підтримки громадських ініціатив з боку виконавчої влади [11];

- листопад 2008 р.: Постановою № 976 затверджено Порядок, який регламентує проведення громадської експертизи роботи владних структур [12].

Сучасне правове поле України чітко окреслює перелік механізмів, через які реалізується право на участь у муніципальному управлінні. Базовим нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про МС в Україні» [13], який детермінує суб'єктність членів громади у процесах ухвалення локальних рішень.

Згідно з положеннями цього закону, жителі мають можливість впливати на життєдіяльність територіальної одиниці через такі інституційні форми [13]:

- пряме волевиявлення: проведення місцевих референдумів для вирішення стратегічних питань;

- колективне обговорення: організація загальних зборів за місцем проживання та проведення відкритих громадських слухань;

- правотворчі ініціативи: подання проєктів рішень (місцевих ініціатив) на офіційний розгляд муніципальних органів.

- інституційний розвиток: ініціювання та створення органів самоорганізації населення (будинкових, вуличних, квартальних комітетів тощо) [13].

Зазначені інструменти формують цілісну систему безпосередньої демократії, що дозволяє перетворити громаду з об'єкта управління на активного учасника владних процесів на місцях (рис. 1.4).

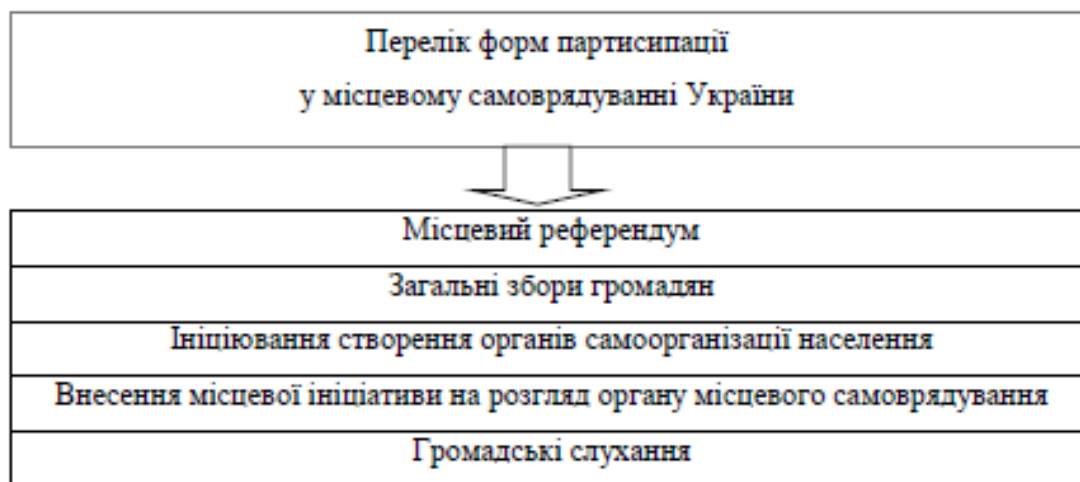

Рис. 1.4 – Класифікація форм участі громадян у МС згідно із профільним законодавством України [13]

Ключовим інструментом прямого волевиявлення на локальному рівні виступає місцевий референдум, що дозволяє територіальній громаді самостійно ухвалювати рішення з питань місцевого значення. Проте на сучасному етапі реалізація цього права обмежена відсутністю оновленої процедурної бази, оскільки відповідний профільний закон перебуває на стадії розробки.

Відповідно до положень законопроекту «Про місцевий референдум» [14], пропонується закріпити статус референдуму як механізму безпосереднього голосування членів громади. Документ передбачає чітку градацію суб'єктів, які наділяються правом ініціювання цього процесу [14]:

1. Громада (народна ініціатива): вимагає підтримки не менше ніж 10 відсотків виборців, зареєстрованих на відповідній території.
2. Представницький орган: ініціатива може виходити від сільської, селищної або міської ради.
3. Очільник громади: право ініціювання надається безпосередньо сільському, селищному чи міському голові [14].

Запровадження цих норм має на меті створити дієвий алгоритм прямої участі, де перелік питань, що виносяться на голосування, буде чітко регламентований, а результати матимуть найвищу юридичну силу в межах громади.

До дієвих організаційних форм партисипації належать загальні збори громадян за місцем проживання. Цей механізм гарантує мешканцям можливість прямого долучення до обговорення та розв'язання актуальних проблем життєдіяльності громади. Хоча результати таких зборів мають здебільшого рекомендаційний характер, ОМС зобов'язані брати їх до уваги у своїй поточній діяльності та під час ухвалення управлінських рішень.

Процедурні аспекти організації зборів – від порядку скликання до регламенту голосування – визначаються на двох рівнях:

- загальнодержавному: згідно з нормами профільного законодавства України;
- локальному: через положення Статуту ТГ, що дозволяє врахувати специфіку конкретного населеного пункту.

Одним із найбільш дієвих інструментів безпосереднього впливу на локальну політику є місцеві ініціативи. Ця форма партисипації дозволяє громаді офіційно вносити на розгляд ради проекти рішень із будь-яких питань, що входять до сфери повноважень місцевого самоврядування. Процедурний алгоритм подання ініціативи регламентується на рівні представницького органу або через Статут ТГ, спираючись на базові норми профільного законодавства [15].

Ключовими особливостями цього інструмента є [15]:

- обов'язковість розгляду: ОМС не має права ігнорувати належним чином оформлену ініціативу; вона підлягає обов'язковому обговоренню на відкритій сесії ради;
- участь громади: члени ініціативної групи мають законодавчо закріплене право бути присутніми та виступати під час засідання, де розглядається їхня пропозиція.
- публічність результатів: рішення, ухвалені за результатами розгляду ініціативи, підлягає обов'язковому оприлюдненню згідно з встановленим регламентом [15].

Такий підхід забезпечує прозору взаємодію між виборцями та

депутатами, перетворюючи громадські запити на юридично значущі управлінські акти.

Сучасне правове поле України представлене розгалуженою системою нормативно-правових актів, які закладають фундамент для впровадження та практичної реалізації механізмів партисипації на муніципальному рівні. Окрім загальних конституційних гарантій, інституціоналізація громадської участі забезпечується низкою спеціальних законів, що регулюють діяльність суб'єктів громадянського суспільства та їхню взаємодію з владою. Зокрема, до базових елементів цього законодавчого масиву належать закони, що визначають статус громадських об'єднань, особливості функціонування молодіжних і дитячих організацій, а також правові засади діяльності асоціацій ОМС. Повний перелік нормативних джерел, що формують правовий базис партисипаторного врядування, систематизовано в Додатку Б.

Попри ґрунтовне законодавче закріплення правосуб'єктності ГО в Україні, що створює широке поле для їхньої інтеграції у процеси держуправління, реальний рівень використання цих можливостей залишається низьким. Дослідження свідчать про дефіцит внутрішньої солідарності, ініціативності та недостатнє усвідомлення інститутами громадянського суспільства своєї стратегічної ролі у досягненні суспільно значущих цілей.

Критичною проблемою є невідповідність між статистичною кількістю зареєстрованих організацій та їхньою фактичною діяльністю. Аналіз результатів моніторингу, проведеного на підставі ЗУ «Про ГО», висвітлює низку негативних тенденцій [16]:

1. Проблема фіктивної присутності: близько 20 % організацій усіх рівнів (від місцевих до міжнародних) не знаходяться за офіційно вказаними юридичними адресами.

2. Правовий нігілізм: кожен п'ятий суб'єкт громадського сектору припускається порушень чинного законодавства або положень власного статуту.

3. Дисциплінарна практика: понад 20 % перевірених структур щорічно

стають об'єктами санкцій у формі попереджень від контролюючих органів [16].

Таким чином, формальна наявність нормативно-правового базису для партисипації нівелюється низькою виконавчою дисципліною та організаційною слабкістю значної частини громадських інституцій, що потребує пошуку нових механізмів стимулювання їхньої активності та відповідальності.

Сучасний етап розвитку нормативної бази характеризується активним впровадженням інноваційних стандартів у систему публічного врядування. Знаковим кроком у цьому напрямі стало підписання 17 жовтня 2024 року Закону України «Про публічні консультації» [17]. Цей нормативний акт закладає уніфіковані засади та стандарти діалогу між владою та суспільством як на етапі розроблення державної політики, так і під час розв'язання актуальних питань місцевого розвитку.

Ухвалений закон виконує кілька стратегічних функцій [17]:

1. Інституціоналізація права на участь: закріплює реальну можливість громадян та зацікавлених сторін впливати на управління публічними справами.
2. Регламентація процесів: чітко визначає термінологію, часові межі, принципи та доступні форми проведення консультацій.
3. Комплексність залучення: передбачає участь стейкхолдерів на всіх стадіях управлінського циклу – від ідентифікації проблеми та формування стратегії до безпосередньої реалізації рішень [17].

Метою запровадження цього закону є систематизація та впорядкування процесів взаємодії, що дозволить уникнути хаотичності у залученні громадськості. Варто зауважити, що згідно з прикінцевими положеннями, цей нормативний акт набуде чинності через рік після офіційного завершення або скасування режиму воєнного стану в Україні. Це створює необхідний часовий лаг для підготовки ОМС до впровадження нових демократичних стандартів у свою повсякденну практику.

Паралельно з оновленням процедур публічних консультацій, триває процес удосконалення діяльності ОСН. Наразі у першому читанні ухвалено Проєкт Закону про внесення змін до ЗУ «Про ОСН», спрямований на

комплексну модернізацію правового статусу таких інституцій [18].

Ключові вектори запропонованих змін включають: оптимізацію життєвого циклу: оновлення алгоритмів створення, поточного функціонування та юридичного припинення діяльності ОСН; стимулювання локальної активності; процедурна модернізація (запровадження спрощеного та прозорого порядку легалізації будинкових, вуличних, квартальних чи районних у місті комітетів).

Реалізація цього проєкту дозволить перетворити ОСН із формально існуючих структур на реальних партнерів ОМС, здатних оперативно реагувати на запити жителів на рівні мікрогромади.

Ефективність впровадження партисипаторних практик у сучасних умовах трансформації МС не є статичною величиною. Вона залежить від динамічного поєднання трьох фундаментальних вимірів: політичного середовища, нормативної бази та ресурсного забезпечення. Кожен із цих аспектів формує специфічні умови, без яких залучення громадськості залишатиметься формальним процесом.

Для глибшого розуміння природи цих чинників їх систематизовано у таблиці 1.1, де розкрито внутрішню структуру кожного вектору впливу.

Таблиця 1.1 – Основні перешкоди для участі громадян в управлінні

<i>Політичний аспект</i>	<i>Нормативно-правовий аспект</i>	<i>Ресурсний аспект</i>
Проблеми демократичних основ участі, байдужість, політична апатія	Забезпечення участі та механізму його реалізації	Проблема забезпечення кваліфікаційного рівня участі
Проблеми визначення пріоритетів публічного управління	Проблеми організаційно-управлінського характеру, неефективність механізмів локальної демократії на місцевому рівні у частині їх ініціювання, порядку реалізації та розгляду	Обмеження засобів, ресурсів, публічних фінансів
Суспільна реальність стає менш ієрархічною, набирає більш мережевого, низового характеру	Відсутність пропорційних норм щодо типу громади, її складу	Проблема забезпечення рівномірної пропорції у зростаючій ролі медіа, нових технологій, появи нових інституцій (ГО, громадських ініціатив)

Важливим етапом у становленні екологічної демократії в Україні стало підписання 25 червня 1998 року Орхуської конвенції – фундаментального документа, що регулює доступ громадськості до інформації та її участь у процесах прийняття рішень з питань довкілля [18]. Після ратифікації цієї угоди ВРУ [20], держава взяла на себе зобов'язання забезпечувати прозорість і справедливість при підготовці екологічних планів та програм. Згідно з положеннями Конвенції, органи влади мають надавати населенню необхідний обсяг даних, створюючи реальні можливості для впливу громадян на екологічну політику.

Відповідно до Статті 2 Додаткового протоколу до Європейської хартії МС, держави-учасниці зобов'язані створювати умови для практичного здійснення громадянами їхнього права на участь у справах місцевої влади [20]. В Україні більшість громад уже впровадили основні процедури демократії участі, передбачені національним законодавством, проте активність використання цих інструментів у різних регіонах суттєво відрізняється.

Для того, щоб право на участь не залишалось лише декларативним, ОМС мають забезпечити функціонування таких ключових механізмів:

- інструменти прямої та консультативної демократії: створення чітких процедур для проведення консультацій з громадськістю, місцевих референдумів та звернень громадян. Важливо, що у великих громадах або на територіях із великою кількістю населення участь має бути організована на максимально наближеному до мешканців рівні;

- інформаційна відкритість: гарантування вільного доступу до офіційних документів та рішень місцевої ради. Це відповідає не лише Конституції України, а й міжнародним зобов'язанням щодо прозорості влади;

- інклюзивність участі: впровадження спеціальних заходів для залучення тих верств населення, які стикаються з фізичними, соціальними чи іншими перешкодами (люди з інвалідністю, молодь, внутрішньо переміщені особи тощо);

- зворотний зв'язок: налагодження ефективної системи розгляду скарг і

пропозицій. Громадяни повинні мати зрозумілий алгоритм реагування на якість роботи місцевих органів влади та комунальних служб.

Розвиток законодавства свідчить про поступовий перехід від застарілих механізмів залучення громадськості до більш динамічних цифрових форматів. Так, запровадження електронних петицій та обов'язкове оприлюднення результатів поіменного голосування депутатів виглядають значно перспективнішими, ніж класичні загальні збори чи місцеві ініціативи. Така модернізація стала можливою завдяки високій громадській активності та суттєвій експертній підтримці міжнародних інституцій, що безпосередньо трансформує принципи роботи органів МС в Україні.

Фундаментом для будь-якої форми звернення є Стаття 40 Конституції України. Вона гарантує кожному громадянину право на індивідуальні або колективні запити до представників влади. ОМС та посадові особи зобов'язані не просто прийняти таке звернення, а й надати на нього аргументовану відповідь у чітко визначені законом терміни.

Виокремлені проблеми у використанні сучасних інструментів участі (таких як е-петиції) підкреслюють необхідність чіткого розуміння того, як саме функціонує система МС в Україні. Відповідно до Статті ЗУ «Про МС в Україні», ця система має багаторівневу структуру, де кожен елемент взаємопов'язаний [13]: первинним суб'єктом виступає територіальна громада; представницьку функцію виконують місцеві ради (сільські, селищні, міські) та відповідні голови; виконавчу ланку складають виконавчі органи цих рад; спільні інтереси громад на регіональному рівні представляють районні та обласні ради; а ланкою безпосередньої низової ініціативи є ОСН.

Отже, результативність стратегій місцевого розвитку перебуває у прямій кореляції з ефективністю впроваджених інструментів партисипації. Формування інклюзивного управлінського простору, де забезпечено врахування інтересів усіх суб'єктів – від окремого громадянина до регіональних рад – постає ключовою умовою нівелювання політичної апатії та оптимізації якості управлінського процесу.

Окрему роль у цьому процесі відіграє нормативно-правове забезпечення, яке є каркасом для реалізації громадських ініціатив. Чітка законодавча база та деталізовані локальні регламенти (статути громад, положення про консультації) перетворюють абстрактне «право на участь» у зрозумілий та обов'язковий до виконання алгоритм. Саме правова визначеність гарантує, що голос громади буде не просто почутим, а офіційно задокументованим і врахованим при прийнятті фінальних рішень.

Сьогодні в Україні механізми громадської участі (партисипації) працюють лише частково і ще не стали повноцінним партнерством між владою та суспільством. Основною перешкодою для цього є відсутність чітких «правил гри» – належного правового та організаційного забезпечення. Без міцного юридичного фундаменту та зрозумілих процедур будь-які ініціативи залишаються лише деклараціями, а не дієвими інструментами впливу.

Слабкість громадської активності на місцях має три головні причини: пасивність громадськості: організації громадянського суспільства часто залишаються інертними та не проявляють ініціативи; законодавчі прогалини: наявні закони не дозволяють повноцінно реалізувати право людей на участь в управлінні; спротив влади: місцеві ради часто не зацікавлені ділити відповідальність і приймати спільні рішення з громадою.

Отже, для якісних змін необхідно не просто оновити закони, а створити інклюзивне середовище, де голос кожного – від мешканця громади до обласної ради – буде почутий. Тільки через перехід до прозорих публічних консультацій та зміцнення довіри можна подолати політичну апатію та зробити МС справді ефективним.

1.3 Концептуальні підходи до впровадження інструментів партисипації

Сучасний етап розвитку публічного управління характеризується стрімкою дифузією електронної участі (e-participation) як ключового інструменту трансформації взаємовідносин між державою та суспільством. Е-участь визначається як процес активізації громадської діяльності та реалізації принципів відкритого врядування за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Її стратегічною метою є не лише спрощення доступу до публічної інформації та послуг, а й створення інклюзивного середовища для залучення громадян до формування державної політики.

У науковій літературі та міжнародній практиці процес впровадження електронної участі розглядається як еволюційна трирівнева модель (рис. 1.5).

Рис. 1.5 – Трирівнева модель процесу впровадження електронної участі [22]

Електронна участь виступає не просто технічним засобом, а фундаментом для розширення прав і можливостей особистості, що в кінцевому підсумку сприяє зміцненню довіри до інститутів влади та стабільному розвитку

суспільства.

Дослідження генезису електронної участі за останні пів століття дозволяє простежити трансформацію ролі громадянина в суспільстві: від пасивного споживача інформації до активного співтворця політики [22]. Цей процес відбувався паралельно з розвитком технологій та зміною парадигм державного управління (дод. В):

Така тривала еволюція підтверджує, що електронна участь не є статичним явищем, а постійно адаптується до нових технологічних можливостей та зростаючих запитів суспільства на інклюзивність і прозорість управління.

Сучасний етап розвитку публічного управління характеризується стрімкою дифузією електронної участі (e-participation) як ключового інструменту трансформації взаємовідносин між державою та суспільством. Дослідження генезису цього явища за останні пів століття дозволяє простежити докорінну зміну ролі громадянина: від пасивного споживача інформації через телевізійні дебати 70-х та інформаційні потоки 80-х років до активного співтворця політики у 2020-х роках. Сьогодні пріоритет зміщується у бік персоналізованого цифрового врядування та ініціатив, що базуються на принципах спільного вироблення (co-production) і спільного створення (co-creation) суспільних благ [23; 24].

Враховуючи зазначену динаміку, для ефективного залучення громадськості пропонується застосування трикомпонентного методологічного підходу, що виступає фундаментальною передумовою успішної партисипації [23; 24]:

I. Цільова компонента (мета): передбачає чітке визначення намірів залучення громадянина до конкретного проекту для формування спільних очікувань. Це вимагає ретельного аналізу умов, ресурсів та кола зацікавлених сторін (стейкхолдерів).

II. Результативна компонента: окреслює рівень реального впливу громадськості на фінальне управлінське рішення. Прозорість очікуваного результату є запорукою легітимності всього процесу взаємодії.

III. Методологічна компонента: полягає у виборі конкретних організаційно-функціональних методів, що відповідають обраному рівню залучення. Варто враховувати, що зі зростанням суб'єктності громади складність та інноваційність використовуваних технік пропорційно збільшується [23; 24].

Дана структура тісно корелює з міжнародною методологією ООН, яка з 2003 року використовує Індекс електронної участі як багатогранну систему оцінки. Відповідно до цього підходу, електронна участь реалізується через три послідовні рівні: електронне інформування, електронні консультації та електронне прийняття рішень (рис. 1.6) [25].

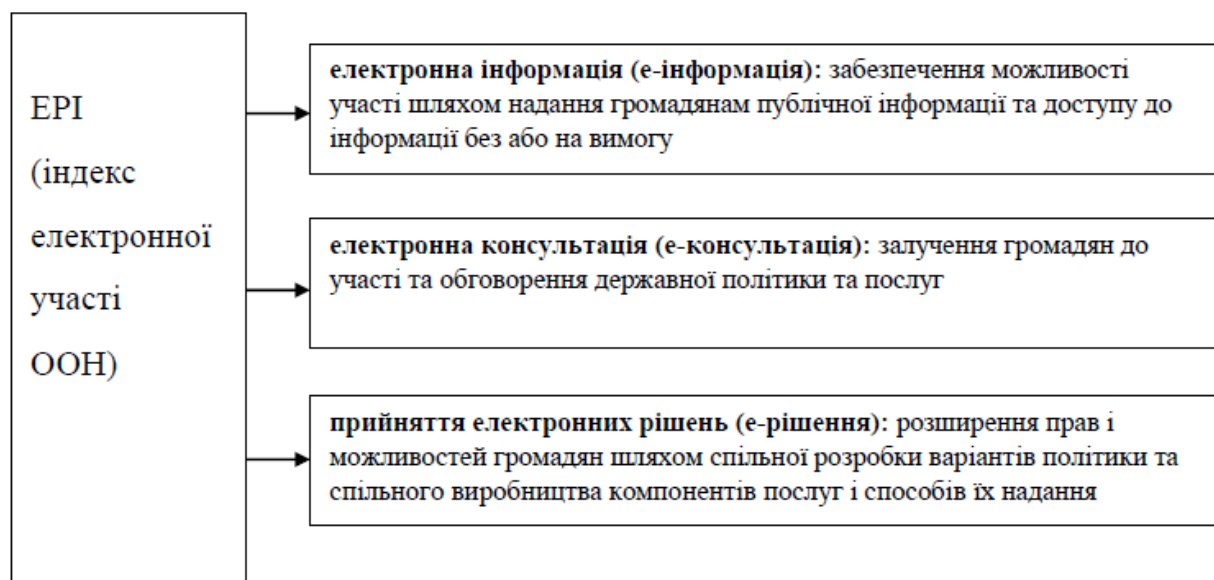

Рис. 1.5 – Структурна модель електронної участі та її базові компоненти [26]

Дослідження механізмів електронної участі передбачає аналіз трьох основних рівнів її функціонування. Базовим етапом є е-інформування, яке полягає у забезпеченні відкритості діяльності органів влади через оприлюднення інформації про державну політику, діяльність установ, бюджетні показники та нормативно-правові акти. Важливим елементом цього рівня є також надання громадянам доступу до відкритих даних і роз'яснень щодо використання цифрових сервісів та реалізації права на публічну

інформацію.

Наступним рівнем є е-консультації, що передбачають перехід від одностороннього інформування до двосторонньої комунікації між владою та громадянами. На цьому етапі використовуються інтерактивні інструменти взаємодії: онлайн-обговорення, громадські консультації, форуми, соціальні мережі, електронні петиції, опитування та інші цифрові механізми збору пропозицій і зворотного зв'язку.

Найвищим рівнем виступає е-участь у прийнятті рішень, коли результати громадського обговорення інтегруються у практику публічного управління. Цей етап передбачає забезпечення прозорості процесу ухвалення рішень, публічне висвітлення результатів консультацій, моніторинг виконання рішень та використання цифрових інструментів електронного голосування й контролю за реалізацією управлінських рішень.

Методологія верифікації трьох фундаментальних складових Концепції е-участі базується на комплексному аудиті функціональних можливостей урядових порталів та муніципальних веб-ресурсів. У фокусі такого аналізу перебуває не лише наявність цифрових інструментів, а й практична дієвість механізмів партисипаторного (громадського) бюджетування та аналогічних інструментів фінансової децентралізації. Окремим вектором оцінки виступає розвиток екосистеми відкритих даних. При цьому пріоритетне значення має розкриття інформації у стратегічних секторах соціального спрямування: від сфери охорони здоров'я та екологічної безпеки до правосуддя, освіти, зайнятості та соціального захисту населення.

Ефективність електронного урядування на сучасному етапі також визначається рівнем залученості громадян до проектування та безпосередньої реалізації публічних сервісів (так зване «співавторство» у сфері послуг). Для цього моніторингу підлягає наявність розгалуженої мережі онлайн-комунікацій: від інтерактивних дискусійних панелей та електронних анкетувань до спеціалізованих платформ для проведення повноцінних консультацій. Такі інструменти розглядаються як ключовий засіб

інклюзивності, що дозволяє громадянам безпосередньо впливати на розв'язання актуальних суспільних викликів та брати участь у формуванні порядку денного на місцевому та державному рівнях.

Реалізація описаних рівнів електронної участі вимагає не лише теоретичного обґрунтування, а й використання спеціалізованих цифрових платформ, які виступають технічним фундаментом для взаємодії влади та суспільства. В Україні такими інструментами найчастіше стають загальнонаціональна екосистема «Взаємодія», платформа електронної демократії «e-DEM» (що включає модулі «Міцеві петиції», «Громадський бюджет», «Консультації з громадськістю»), а також спеціалізовані сервіси на кшталт «Smart City».

Проте діджиталізація управління стає ефективною лише тоді, коли цифрові інструменти спираються на глибоке розуміння внутрішньої структури та потенціалу самої ТГ. Саме тому критично важливим етапом є застосування прикладних партисипаторних методів діагностики. Вони дозволяють верифікувати дані цифрових систем через безпосереднє залучення мешканців до аналізу локального контексту, поєднуючи технологічні можливості платформ із методами просторового та соціального аналізу (табл. 1.2).

Важливою складовою стратегічного планування є аналіз тенденцій, що базується на ретроспективному досвіді мешканців. Даний метод дозволяє кількісно та якісно оцінити трансформації ключових параметрів громади протягом тривалого часу: від демографічних показників та врожайності сільськогосподарських культур до динаміки змін природних активів (площі лісових насаджень, водних ресурсів тощо). Фіксація таких тенденцій допомагає ідентифікувати причинно-наслідкові зв'язки між минулими управлінськими заходами та їхнім впливом на поточний стан територіально-економічної системи, дозволяючи врахувати досвід успішних практик чи системних помилок у майбутньому.

Таблиця 1.2 – Системна характеристика партисипаторних методів діагностики територіальних громад [27]

Напрямок / метод	Сутність методу	Основне призначення	Практичне значення для громади
1	2	3	4
Картографування мобільності	Аналіз переміщень та поведінкових моделей населення	Виявлення маршрутів, частоти та мотивації пересування	Оптимізація транспортної мережі й логістичної інфраструктури
Соціальне картографування	Візуалізація соціальної структури громади та стану інфраструктури	Збір даних про освіту, медицину, правопорядок, соціальні зв'язки	Виявлення соціальних потреб, конфліктних зон та підвищення інклюзивності управління
Ресурсне картографування	Оцінка природного та територіального потенціалу громади	Аналіз земельних, водних і ландшафтних ресурсів	Формування основи для моніторингу ефективності використання місцевих ресурсів
Трансектний аналіз	Польове обстеження території разом із мешканцями	Перехресна перевірка (тріангуляція) отриманих даних	Комплексна оцінка еколого-економічного стану територій
Підхід розвитку на основі активів	Орієнтація на внутрішній потенціал громади	Виявлення людського, соціального та інвестиційного капіталу	Перехід від «реагування на дефіцит» до стратегічного розвитку
Побудова часової лінії	Аналіз історичних етапів розвитку громади	Врахування історичного досвіду та спадкоємності рішень	Формування стратегій розвитку з урахуванням локального контексту
Рейтинг добробуту	Сегментація населення за рівнем забезпеченості	Оцінка доступу до ресурсів та доходів	Розробка адресних соціальних програм і оцінка ефективності реформ
Дистанційна та мережева взаємодія	Використання цифрових каналів комунікації	Розширення участі громадян у прийнятті рішень	Підвищення прозорості, інклюзивності та адаптації управління до потреб громади

Для вивчення інституційної структури громади та взаємозв'язків між її суб'єктами застосовується діаграма Венна (діаграма Чапаті). Цей візуальний інструмент дозволяє оцінити сприйняття громадою соціальних груп, органів влади та зовнішніх організацій за двома ключовими критеріями: рівнем їхньої

важливості та ступенем впливу на життя спільноти. Використання діаграм допомагає виявити [28]:

- функціональні прогалини або дублювання у наданні публічних послуг;
- структуру реального розподілу влади та неформальних центрів впливу;
- рівень довіри та міцність зв'язків між громадою та інституціями [28].

Ще одним інструментом є концептуальне картографування – інтегративна методологія збору та структурування ідей через механізм мозкового штурму. На основі фокус-запитань учасники формують розгалужену мережу концептів, які за допомогою статистичних методів групуються у цілісну модель вирішення конкретної проблеми. Такий підхід не лише сприяє інклюзивності думок, а й дозволяє порівнювати позиції різних підгруп усередині громади, забезпечуючи високу динаміку розробки управлінських рішень.

Впровадження інструментів електронного урядування кардинально змінило парадигму взаємодії суб'єктів публічної влади та суспільства. Сучасні цифрові системи не просто прискорюють обмін інформацією, а стають платформою для глибинної співпраці та спільного врядування.

Застосування е-технологій у діяльності органів публічної влади забезпечує низку стратегічних переваг, зокрема: процесуальна ефективність: оптимізація адміністративних процедур та скорочення операційних витрат; інституційна прозорість: відкритість процесів прийняття рішень, що сприяє усуненню корупційних ризиків та мінімізації бюрократичного тиску; демократизація врядування: підвищення рівня суспільної довіри через механізми прямого впливу громадян на державну політику.

Таким чином, інтеграція традиційних партисипаторних методів із цифровими ресурсами е-урядування формує нову якість муніципального менеджменту, орієнтованого на принципи відкритості, результативності та соціальної відповідальності.

Висновки до розділу 1

У результаті теоретико-правового аналізу встановлено, що сучасна система МС України базується на принципах партисипативної демократії, яка передбачає активне залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень. Громадська участь забезпечує взаємодію населення з органами влади та поєднує представницькі механізми з елементами прямої демократії й громадського діалогу.

Визначено основні форми громадської участі: референдуми, вибори, електронні петиції, звернення громадян, громадські слухання та консультації. Їх ефективність залежить від рівня прозорості, відкритості та підзвітності органів влади.

Аналіз нормативно-правового забезпечення засвідчив наявність багаторівневої системи регулювання, що включає конституційні норми, міжнародні стандарти та спеціальне законодавство у сфері МС. Водночас встановлено необхідність подальшого вдосконалення окремих механізмів громадської участі.

Дослідження показало, що важливим напрямом розвитку місцевої демократії є впровадження цифрових інструментів взаємодії, зокрема електронних петицій, онлайн-консультацій та цифрових платформ комунікації. Їх використання сприяє розширенню участі громадян і підвищенню ефективності зворотного зв'язку між владою та громадою.

Узагальнюючи результати дослідження, зроблено висновок, що подальший розвиток системи громадської участі має бути спрямований на формування відкритого, прозорого та інклюзивного управлінського середовища із ширшим використанням сучасних цифрових механізмів участі.

2 ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ КРИВОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

2.1 Зарубіжний досвід забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні

У контексті дослідження світових практик громадської участі важливого значення набуває аналіз сучасних трансформацій у країнах ЄС. Попри значні досягнення європейської інтеграції, у державах-членах спостерігається зниження рівня довіри громадян до наднаціональних інституцій та посилення суспільних запитів на ефективніше представлення інтересів населення. У відповідь на ці виклики міжнародні організації, розвивають концепцію відкритого врядування, яка базується на трирівневій моделі громадської участі: інформуванні громадян через забезпечення доступу до актуальної інформації, консультуванні шляхом отримання зворотного зв'язку щодо управлінських рішень та активній участі, що передбачає залучення громадськості до спільного формування політики й ініціювання управлінських рішень.

Справжня демократичність партисипаторного процесу за зарубіжними стандартами визначається рівністю можливостей для кожної особи, на чії інтереси впливає управлінське рішення. Трансформація традиційних механізмів та впровадження інноваційних практик (таких як деліберативні збори чи цифрові платформи участі) дозволяють конвертувати суспільні запити у якісні державні сервіси. Таким чином, міжнародний досвід свідчить, що партисипація виступає не лише інструментом демократизації, а й критичним фактором стійкості політичної системи, забезпечуючи відповідність владних рішень реальним цінностям сучасного соціуму.

Пандемія COVID-19 стала критичним викликом для стійкості демократичних інститутів, спровокувавши посилення тиску на публічні простори та актуалізувавши проблеми соціального відчуження. Використання

надзвичайних повноважень для подолання кризи супроводжувалося тимчасовим обмеженням громадянських свобод, що в багатьох країнах виявило дефіцит ефективних механізмів демократичного контролю за діяльністю локальних органів влади. Проте цей період водночас став каталізатором для впровадження інноваційних практик захисту та підтримки громадського сектору.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що 46 % держав-членів ОЕСР мають спеціалізовані інституції, спрямовані на подолання дискримінації та забезпечення принципу рівності. У відповідь на кризові явища уряди провідних країн реалізували стратегії безпосередньої фінансової та організаційної підтримки організацій громадянського суспільства (далі – ОГС). Зокрема, досвід Австрії, Канади, Німеччини та Швеції демонструє ефективність прямих державних дотацій для забезпечення життєздатності громадського сектору. Важливим аспектом стало залучення ОГС до протидії дезінформації та верифікації даних у соціальних мережах (досвід Канади), а також створення спеціалізованих фондів стабільності для підтримки волонтерських організацій, що надають критично важливі послуги вразливим категоріям населення (приклад Ірландії).

Системне закріплення цих практик відбулося на рівні Рекомендацій Комітету допомоги ОЕСР, які визначили захист та просування громадянського простору як стратегічний пріоритет у сфері гуманітарної допомоги та розвитку. Таким чином, міжнародний досвід підтверджує, що в умовах кризових трансформацій життєздатність публічного управління напряму залежить від спроможності держави виступати гарантом підтримки громадських ініціатив, забезпечуючи інклюзивність та прозорість навіть за умови використання надзвичайних інструментів врядування [29, 30].

Сучасні трансформації суспільно-політичного середовища в країнах ОЕСР супроводжуються комплексом дестабілізуючих чинників, серед яких особливої ваги набувають демографічні зрушення, міграційна напруга, зростаюча поляризація та соціальна атомізація. Ці процеси створюють суттєві

бар'єри для забезпечення інклюзивності громадської участі, вимагаючи від держав адаптації існуючих демократичних інструментів до нових загроз. Аналіз стану громадянського суспільства, проведений експертами ОЕСР, демонструє, що навіть у державах із високим рівнем демократичного розвитку та усталеною репутацією щодо дотримання верховенства права і свободи преси (зокрема у Фінляндії), існує потреба у додаткових заходах для збереження високих стандартів громадянських прав.

Дослідження підтверджує, що поширення злочинів на ґрунті ненависті та онлайн-переслідувань стає критичною перешкодою для відкритої публічної дискусії та реалізації права на свободу слова. У відповідь на ці тенденції міжнародні інституції переходять до стратегій прямої адвокації та захисту публічного простору. Знаковим прикладом такої діяльності стала ініціатива ОЕСР (лютий 2021 р.) щодо створення спеціалізованої групи громадської адвокації. Метою цієї структури є превентивний захист публічних діячів та активістів від дискримінації та організованого переслідування, що дозволяє підтримувати безпечне середовище для висловлювання думок та участі громадян у врядуванні [31, 32].

Таким чином, зарубіжний досвід підкреслює, що сталість демократичного простору не є статичною характеристикою навіть для розвинених країн. Вона потребує безперервного інституційного моніторингу та активного захисту суб'єктів партисипації від нових форм тиску, що виникають у процесі цифровізації та соціальної поляризації суспільства.

Сучасний науковий аналіз інтеграційних процесів свідчить, що дефіцит цілісної «європейської ідентичності» виступає суттєвим бар'єром для ефективної реалізації спільних політик на різних рівнях врядування. Відсутність ціннісної та ідентифікаційної єдності призводить до виникнення функціонального розриву між стратегічними пріоритетами ЄС та специфічними дилемами регіонального розвитку [33]. Концентруючись переважно на локальній або субрегіональній ідентичності, держави-члени часто демонструють неоднорідні підходи до імплементації директив, що зумовлює

ігнорування унікальних викликів, які стосуються безпосередньо місцевого рівня.

Така розрізненість у поглядах на формування політики призводить до дефіциту релевантних знань у суб'єктів прийняття рішень щодо реального стану справ у ТГ. Зокрема, ідеологічна та адміністративна дистанція між наднаціональними інституціями та місцевими спільнотами заважає артикуляції повсякденних проблем, з якими, до прикладу, жителі сільських територій стикаються у щоденній практиці [34]. У результаті, брак спільної ідентифікаційної платформи щодо локальної політики трансформується в управлінську неефективність, коли розроблені «згори» механізми не відповідають запитам конкретних територіально-економічних систем, поглиблюючи соціальну диференціацію всередині Європейського співтовариства.

У сучасній європейській практиці публічного врядування архітектура взаємодії між органами влади та суспільством базується на диференціації рівнів залучення громадськості. Згідно з концептуальними підходами Ради Європи, інтенсивність цієї взаємодії варіюється від пасивних форм до повноцінного партнерства (рис. 2.1), що безпосередньо впливає на якість та легітимність прийнятих управлінських рішень.

«Кодекс рекомендованих норм участі громадськості у процесі прийняття рішень» виділяє 4 рівні партисипації

- **Партнерство:** передбачає спільну відповідальність на кожному етапі прийняття управлінських рішень
- **Діалог:** спілкування для регулярного обміну думками або вироблення спільного рішення (рекомендації, стратегії або закроєкту)
- **Консультація:** органи влади просять громадян та/або неурядові організації висловити їхню думку стосовно конкретного питання чи процесу
- **Інформація:** отримання інформації від органів влади

Рис. 2.1 – Рівні партисипації (за визначенням Ради Європи) [35]

Функціональний зміст громадської участі змінюється залежно від етапу управлінського процесу. Партисипація охоплює визначення пріоритетних

проблем громади, залучення громадськості до розробки проєктів рішень, врахування результатів консультацій під час ухвалення управлінських рішень, участь громадського сектору в реалізації програм, здійснення громадського контролю та подальше коригування політики на основі отриманого зворотного зв'язку. Таким чином, громадська участь супроводжує весь цикл публічного управління – від формування порядку денного до оцінки результативності прийнятих рішень.

Таким чином, цілісність партисипаторної моделі забезпечується не лише вибором рівня залучення, а й безперервністю участі громадян на кожному з етапів життєвого циклу публічної політики, що дозволяє мінімізувати управлінські ризики та зміцнювати довіру до інститутів влади.

Системний аналіз положень Кодексу належної практики участі громадськості дозволяє виокремити ієрархічну структуру взаємодії, що охоплює чотири базові рівні залучення: від початкового інформування до повноцінного партнерства, включаючи проміжні етапи консультацій та діалогу (дод. Г) [25].

У межах реалізації принципів прямої демократії в країнах ЄС особлива увага приділяється інституту відкритих зборів ТГ. Досвід таких держав, як Нідерланди, Данія та Словенія, демонструє гнучкість механізмів ініціювання таких заходів, що забезпечує баланс між владною вертикаллю та громадською ініціативою [36].

Зокрема, процедура скликання зборів у цих країнах передбачає дворівневу систему ініціювання:

- адміністративний шлях: збори організуються за офіційним рішенням місцевої ради або мера муніципалітету для обговорення пріоритетних питань територіального розвитку;

- громадянський шлях: право жителів на самостійне ініціювання публічного діалогу. Для легітимізації такого запиту необхідно зібрати встановлений законодавством відсоток підписів від загальної кількості мешканців громади, що гарантує репрезентативність та реальну суспільну

потребу у розгляді питання [35].

Такий підхід дозволяє трансформувати відкриті збори на дієвий інструмент партисипації, де жителі виступають активними суб'єктами формування локального порядку денного, що відповідає сучасним стандартам доброго врядування в Європі [31].

У сучасних умовах інструменти електронної демократії – зокрема е-петиції, онлайн-консультації та комплексні цифрові сервіси – трансформуються у невід'ємні складники інституту громадянської участі. Релевантним прикладом такої інтеграції є досвід Ісландії, де функціонують дві взаємодоповнюючі платформи: «Better Reykjavik», що використовує механізми краудсорсингу для міського управління, та «Better Neighborhoods», орієнтована на реалізацію проєктів партисипативного бюджетування [105]. Своєю чергою, Данія демонструє успішне впровадження спеціалізованих інструментів, таких як електронні панелі громадян та цифрові платформи для взаємодії з обраними радами громадян похилого віку, що забезпечує інклюзивність цифрового діалогу.

Ефективність функціонування цих каналів прямо залежить від низки детермінант: сприятливості інституційного середовища; рівня самоорганізації громадського сектору на низовому рівні; професійної компетентності представників публічної адміністрації та ступеня суспільної довіри до владних інститутів.

Спектр сучасних е-каналів партисипації характеризується значною варіативністю: від функціонування «електронних приймалень» для подання скарг і пропозицій до керівників адміністративно-територіальних одиниць до інноваційних форм розподілу бюджетних коштів через онлайн-обговорення. Важливо підкреслити, що більшість таких цифрових каналів є технологічно вдосконаленими модифікаціями традиційних форм громадянської активності, адаптованими до вимог інформаційного суспільства [37].

Сучасна парадигма публічного управління розглядає інноваційну участь громадян як системний механізм, що забезпечує залучення зацікавлених сторін

на кожному етапі циклу вироблення державної політики. Провідним трендом останніх десятиліть стало впровадження дорадчих процесів, таких як громадські журі, комісії та збори. Згідно зі звітом ОЕСР «Інноваційна участь громадян та нові демократичні інститути» [5], найбільша концентрація подібних ініціатив спостерігається саме на місцевому рівні. У межах таких форматів випадково обрані громадяни, які представляють репрезентативний мікрокосм громади, за допомогою професійної фасилітації формують обґрунтовані колективні рекомендації. Перевага такого підходу полягає у трансформації спонтанної «громадської думки» у виважене «суспільне судження», що суттєво підвищує якість та легітимність прийнятих політичних рішень.

Попри успішну апробацію інноваційних практик – наприклад, досвід міст Гданськ, Люблін та Познань у Польщі, де було впроваджено громадські журі – аналіз ОЕСР вказує на проблему фрагментарності таких заходів. Часто ініціативи відкритого уряду реалізуються ізольовано та ситуативно, що обмежує їхній потенціал, збільшує адміністративні витрати та не дозволяє досягти сталих результатів. У зв'язку з цим ОЕСР закликає до переходу на стратегічний рівень управління, що зафіксовано у відповідних Рекомендаціях про «Відкритий уряд».

Ефективна імплементація стратегій відкритого врядування вимагає консолідації зусиль усіх гілок влади та наявності сильного політичного лідерства. Політичне зобов'язання у цьому контексті означає готовність керівництва використовувати свій вплив для забезпечення ініціатив необхідними ресурсами та подолання внутрішнього опору змінам. Як свідчить досвід країн ОЕСР, найбільш ефективним є включення принципів відкритого уряду до стратегічних документів високого рівня (державних програм модернізації чи антикорупційних стратегій), що дозволяє чітко визначити короткострокові та довгострокові індикатори успіху та запобігти деградації партисипаторних інститутів.

2.2 Аналіз участі громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі Криворізької міської територіальної громади)

Однією з найбільших територіальних громад України є Криворізька міська територіальна громада (далі – МТГ), значні масштаби громади та розгалужена система управління якої обумовлюють необхідність використання багаторівневих інструментів громадської участі, здатних забезпечити ефективний зворотний зв'язок між населенням і муніципальними структурами.

Логічним продовженням характеристики системи громадської участі у Криворізькій МТГ є аналіз нормативних документів локального рівня, які визначають практичні засади взаємодії ОМС з населенням. Ключове значення у цьому контексті має Статут Криворізької МТГ, який виступає базовим муніципальним актом, що закріплює організаційні принципи МС, форми участі громадян у вирішенні питань місцевого значення та механізми реалізації прав членів територіальної громади (дод. Д).

Саме положення Статуту визначають інституційну основу функціонування інструментів громадської участі на локальному рівні, регламентуючи порядок проведення громадських слухань, місцевих ініціатив, консультацій із громадськістю, діяльності ОСН та інших форм безпосередньої демократії. Крім того, документ відображає особливості організації МС в умовах великої промислової громади та враховує необхідність поєднання традиційних і цифрових механізмів комунікації між владою та мешканцями міста.

Важливим елементом розвитку громадянської участі у Криворізькій МТГ є функціонування офіційного вебпорталу міської ради, який виступає основною цифровою платформою взаємодії ОМС з населенням. На базі офіційного інформаційного ресурсу громади забезпечується доступ мешканців до адміністративної інформації, електронних сервісів, онлайн-звернень та інструментів електронної демократії [38].

Серед основних цифрових механізмів громадянської участі, що

функціонують у громаді, доцільно виокремити такі (табл. 2.1):

Таблиця 2.1 –Основні цифрові механізми громадянської участі у Криворізькій МТГ [38]

Цифровий механізм 1	Характеристика та функціональне призначення 2
Система електронних петицій	Забезпечує можливість мешканцям громади ініціювати розгляд актуальних суспільних проблем та пропозицій органами місцевого самоврядування шляхом подання електронних петицій.
Електронний контакт-центр	Використовується для оперативного подання звернень, скарг, повідомлень та пропозицій громадян щодо проблем життєдіяльності громади та роботи комунальних служб.
Сервіси доступу до публічної інформації	Спрямовані на забезпечення відкритості діяльності органів місцевої влади, надання громадянам доступу до офіційних документів, рішень та інформаційних ресурсів.
Електронні консультації з громадськістю	Дозволяють проводити онлайн-обговорення та збір пропозицій населення щодо актуальних питань розвитку територіальної громади та прийняття управлінських рішень.
Цифрові адміністративні послуги	Забезпечують можливість дистанційного отримання мешканцями значної частини муніципальних та адміністративних послуг через електронні сервіси.
Геоінформаційний портал міста	Надає доступ до просторових даних, містобудівної документації, картографічних матеріалів та іншої геоінформаційної інформації громади.
Інструменти електронного врядування	Спрямовані на вдосконалення цифрової взаємодії між громадянами та структурними підрозділами міської ради, оптимізацію комунікаційних процесів і підвищення ефективності управління.

Криворізька МТГ поступово формує сучасну систему громадянської участі, засновану на поєднанні традиційних та цифрових механізмів комунікації. Використання електронних сервісів, платформ електронної демократії та онлайн-інструментів взаємодії з населенням створює передумови для підвищення ефективності муніципального управління, забезпечення прозорості діяльності органів влади та активізації участі мешканців у розвитку ТГ.

З метою забезпечення ефективної взаємодії між ОМС та населенням у Криворізькій МТГ сформовано комплекс сучасних інструментів громадянської участі. Їх функціонування спрямоване на підвищення рівня відкритості муніципального управління, забезпечення доступу громадян до процесів ухвалення управлінських рішень, а також створення умов для розвитку

електронної демократії та публічного діалогу.

Система громадянської участі у громаді поєднує як традиційні форми комунікації населення з органами місцевої влади, так і цифрові механізми електронного врядування. Особливого значення в сучасних умовах набувають онлайн-інструменти взаємодії, що забезпечують оперативність комунікації, доступність адміністративних послуг та можливість дистанційного залучення мешканців до вирішення питань місцевого значення.

Водночас поряд із цифровими платформами у громаді продовжують функціонувати класичні форми безпосередньої участі населення, зокрема громадські слухання та консультації, які сприяють формуванню відкритого суспільного діалогу щодо стратегічних напрямів розвитку ТГ. Використання комбінованого підходу дозволяє забезпечити ширше охоплення населення та підвищити ефективність комунікації між громадянами і місцевою владою.

Основні форми та інструменти громадянської участі, що функціонують у Криворізькій міській територіальній громаді, наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Основні інструменти громадянської участі у Криворізькій МТГ [39]

Інструмент участі	Характеристика	Форма реалізації
1	2	3
Електронні петиції	Подання колективних ініціатив мешканців	Онлайн
Громадські консультації	Обговорення стратегічних рішень громади	Онлайн/офлайн
Контакт-центр 1520	Оперативне реагування на звернення населення	Онлайн
Доступ до публічної інформації	Отримання документів та рішень органів влади	Онлайн
ЦНАП «ВІЗА»	Надання адміністративних послуг	Офлайн/онлайн
Геопортал міста	Відкриті просторові дані громади	Онлайн
Громадські слухання	Обговорення проєктів розвитку громади	Офлайн

Упродовж 2023–2025 років у Криворізька міська рада спостерігається поступове розширення цифрових механізмів взаємодії між ОМС та населенням. Розвиток електронної демократії, електронних сервісів та онлайн-комунікації став одним із пріоритетних напрямів модернізації муніципального управління,

особливо в умовах воєнного стану та необхідності забезпечення безперервності надання публічних послуг.

Аналіз офіційних інформаційних ресурсів громади свідчить про те, що найбільш активний розвиток спостерігається у сфері електронних звернень громадян, функціонування контакт-центру, надання цифрових адміністративних послуг та використання онлайн-платформ для комунікації з мешканцями. Значна частина сервісів була адаптована до дистанційного формату роботи, що дозволило забезпечити стабільний доступ населення до муніципальних послуг навіть в умовах підвищених безпекових ризиків.

Особливе значення у структурі цифрової взаємодії громади займає Контакт-центр 1520, який виконує функцію оперативного комунікаційного майданчика між мешканцями та виконавчими органами міської ради. Відповідно до офіційних даних, лише у січні 2024 року сервіс опрацював понад 15 тис. дзвінків громадян та зареєстрував понад 5,3 тис. заявок, значна частина яких стосувалася житлово-комунальної сфери, благоустрою та функціонування міської інфраструктури [40].

Паралельно зростає роль цифрових адміністративних сервісів. Зокрема, Центр адміністративних послуг «ВІЗА» («Центр Дії») упродовж першого півріччя 2024 року надав близько 250 тис. адміністративних послуг, а перелік доступних сервісів перевищив 600 видів, що свідчить про високий рівень цифровізації муніципальних послуг у громаді [40].

Водночас динаміка використання електронних сервісів демонструє не лише позитивні тенденції розвитку цифрового врядування, але й наявність окремих проблемних аспектів. Зокрема, офіційні джерела вказують на періодичне перевантаження телефонних ліній Контакт-центру через значну кількість звернень населення, що свідчить про високий рівень затребуваності сервісу та необхідність подальшого вдосконалення цифрової інфраструктури громади (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Динаміка розвитку цифрових механізмів громадянської участі у Криворізькій МТГ у 2023-2025 роках [40]

Показник	2023 рік	2024 рік	2025 рік*	Тенденція розвитку
1	2	3	4	5
Функціонування Контакт-центру 1520	Активне впровадження онлайн-комунікації, підтримка звернень ветеранів та мешканців громади	Понад 15–16,5 тис. дзвінків щомісячно; понад 5–6 тис. заявок на місяць	Подальше розширення онлайн-комунікації та інтеграції сервісів	Стабільне зростання цифрової взаємодії
Електронні звернення та заявки	Формування електронної системи звернень	Зростання кількості онлайн-заявок та консультацій	Розширення електронних каналів звернень	Підвищення цифрової активності населення
Робота ЦНАП «ВІЗА»	Розширення цифрових адміністративних послуг	250 тис. послуг за перше півріччя 2024 року; понад 600 сервісів	Подальша цифровізація послуг	Розвиток електронних адміністративних сервісів
Електронні консультації та петиції	Функціонування базових сервісів електронної демократії	Активізація онлайн-комунікації громади	Подальше вдосконалення цифрової участі	Посилення електронної демократії
Геоінформаційні та інформаційні сервіси	Розвиток відкритих даних громади	Розширення доступу до цифрових ресурсів	Інтеграція нових цифрових платформ	Підвищення прозорості управління

*станом на початок 2025 року

Джерело: сформовано автором на основі офіційних ресурсів Криворізької міської ради, Контакт-центру 1520 та ЦНАП «ВІЗА» [40]

Ефективність впровадження цифрових інструментів зворотного зв'язку в систему муніципального менеджменту найбільш репрезентативно простежується на прикладі функціонування міського Контакт-центру 1520. Будучи ключовою ланкою в архітектурі електронної демократії міста, цей сервіс забезпечує не лише оперативне реагування на запити мешканців, а й формує масив даних для аналізу пріоритетних проблем територіальної громади. Динаміка обробки звернень та рівень інтеграції суб'єктів виконання у 2024 році

демонструють високий ступінь затребуваності онлайн-форматів взаємодії, що підтверджується статистичними показниками, наведеними нижче (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Динаміка показників діяльності Контакт-центру 1520 у Криворізькій МТГ у 2023-2025 роках [40]

Показник	2023 рік	2024 рік	2025 рік*	Абсолютне відхилення 2025/2023	Тенденція
1	2	3	4	5	6
Кількість дзвінків та повідомлень	понад 111 тис.	понад 15 тис. лише за січень 2024 р.	стабільно високий рівень звернень	зростання активності громадян	Позитивна
Кількість оформлених заявок	понад 32 тис.	5392 заявки у січні 2024 р.	заявки продовжують активно формуватись	зростання цифрових звернень	Позитивна
Частка виконаних заявок	–	58 % виконано у січні 2024 р.	більшість заявок опрацьовується у встановлені терміни	підвищення ефективності реагування	Позитивна
Кількість онлайн-прийомів	функціонува ли онлайн- приймальні	14 онлайн- прийомів	12 онлайн- прийомів лише у травні 2025 р.	розширення дистанційної комунікації	Позитивна
Кількість заявників онлайн-прийомів	–	83 особи	понад 100 звернень під час онлайн- прийомів	збільшення участі населення	Позитивна
Кількість інтегрованих суб'єктів виконання заявок	понад 100	понад 130	понад 130	розширення мережі взаємодії	Стабільне зростання
Основні тематики звернень	ЖКГ, опалення, освітлення, благоустрій	водопостачан ня, благоустрій, ЖКГ	комунальна сфера, соціальні питання, благоустрій	збереження пріоритетності комунальних проблем	Стабільна

*станом на перше півріччя 2025 року.

Джерело: сформовано автором на основі офіційних ресурсів Контакт-центру 1520 та Криворізької міської ради

Проведений аналіз динаміки діяльності Контакт-центру 1520 свідчить про поступове зростання ролі цифрових механізмів комунікації у системі

місцевого самоврядування Криворізької МТГ. Упродовж 2023-2025 років спостерігається стабільно високий рівень активності населення у використанні електронних сервісів взаємодії з органами місцевої влади. Зокрема, у 2023 році до Контакт-центру надійшло понад 111 тис. дзвінків та повідомлень, з яких понад 32 тис. були оформлені у вигляді офіційних заявок. Це свідчить про високий рівень довіри мешканців до електронних каналів комунікації та значну затребуваність сервісу [40].

У 2024 році тенденція активного використання сервісу зберіглася. Лише протягом січня 2024 року оператори Контакт-центру опрацювали понад 15 тис. звернень громадян та зареєстрували 5392 заявки. Водночас понад половину звернень було вирішено у встановлені терміни, що характеризує достатньо високий рівень організації роботи електронного сервісу. Основна частина звернень стосувалася проблем ЖКГ, благоустрою територій, водопостачання та зовнішнього освітлення [40].

У 2025 році продовжується розвиток системи електронної взаємодії з населенням. Важливим напрямом залишається проведення онлайн-приймів посадових осіб та інтеграція до системи нових суб'єктів виконання заявок. Станом на 2025 рік до Контакт-центру інтегровано понад 130 виконавчих органів, підприємств та установ, що дозволяє забезпечити більш оперативне реагування на звернення мешканців громади [40].

Таким чином, динаміка показників діяльності Контакт-центру 1520 демонструє поступове зміцнення системи електронного врядування у Криворізькій МТГ, розширення цифрових механізмів громадянської участі та підвищення рівня взаємодії між населенням і ОМС.

У системі електронної демократії Криворізької МТГ важливе місце займає інструмент електронних петицій, який виступає формалізованим механізмом ініціювання громадських пропозицій та їх подальшого розгляду органами місцевого самоврядування. Аналіз практики подання петицій у 2023-2024 роках дозволяє оцінити не лише рівень громадянської активності, але й характер суспільних запитів, а також ступінь реагування влади на ініціативи

мешканців громади.

У цей період електронні петиції в Криворізькій МТГ охоплювали як символічні та ціннісно-орієнтовані питання (зокрема перейменування об'єктів міської інфраструктури), так і практичні проблеми житлово-комунальної сфери та екологічного характеру. Водночас варто відзначити, що не всі ініціативи отримували підтримку або були реалізовані, що свідчить про наявність процедурного відбору та оцінки їх відповідності нормативно-правовим і управлінським критеріям.

Окремо слід підкреслити, що значна частина петицій 2023 року перебувала на етапі розгляду, що є типовим для складних управлінських рішень, які потребують додаткового аналізу, міжвідомчого погодження або оцінки суспільних наслідків. У 2024 році простежується тенденція до більш чіткої реакції органів влади на громадські ініціативи, що може свідчити про поступове вдосконалення механізмів електронної взаємодії.

Нижче наведено узагальнену характеристику окремих електронних петицій, зареєстрованих у Криворізькій міській територіальній громаді (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Приклади електронних петицій у Криворізькій МТГ [39]

Рік	Тематика петиції	Результат
2023	Перейменування вулиці на честь Дениса Комара	Не підтримано
2023	Мораторій на обрізку дерев	Взято до розгляду
2023	Розірвання договорів з УПЦ МП	Взято до розгляду
2024	Проблеми теплопостачання	Підтримано

Проведений аналіз свідчить, що впровадження сервісу «Контакт-центр» стало одним із ключових етапів цифрової трансформації громадської участі у Криворізькій МТГ. Його функціонування забезпечило перехід до централізованої системи обробки звернень, що значно підвищило ефективність комунікації між населенням і органами місцевого самоврядування.

По-перше, інтеграція понад 130 надавачів послуг свідчить про формування міжвідомчої цифрової екосистеми, у межах якої різні структурні підрозділи та комунальні підприємства взаємодіють через єдину платформу. Це

дозволяє скоротити час реагування на звернення громадян та підвищити рівень координації управлінських процесів.

По-друге, значна кількість користувачів (понад 73 тис. осіб) демонструє високий рівень довіри населення до цифрових інструментів взаємодії з владою. Це також свідчить про поступове витіснення традиційних форм звернень, таких як письмові заяви або особисті прийоми, цифровими каналами комунікації.

По-третє, багатоканальний формат роботи сервісу (телефонні звернення, онлайн-заявки, цифрові платформи) формує гібридну модель громадської участі, яка поєднує класичні та сучасні форми комунікації. Такий підхід є особливо важливим в умовах воєнного стану, коли доступ до адміністративних послуг має бути максимально гнучким і безперервним.

По-четверте, функціонування сервісу з 2020 року дозволяє простежити стійку тенденцію інституціоналізації електронної демократії, коли цифрові інструменти поступово стають невід'ємною частиною системи місцевого самоврядування, а не лише допоміжним механізмом.

Таким чином, сервіс «Контакт-центр» у Криворізькій МТГ є одним із ключових елементів цифровізації громадської участі, що забезпечує підвищення доступності муніципальних послуг, оперативність реагування на потреби населення та розвиток інтерактивної моделі взаємодії між владою і громадою. Його подальший розвиток сприятиме поглибленню електронної демократії та підвищенню ефективності місцевого управління.

Упродовж 2023–2025 років відбувається поступовий перехід від базових форм цифрової комунікації до комплексної інтегрованої системи електронної участі, що охоплює як консультаційні механізми, так і адміністративні та аналітичні інструменти управління. Нижче наведено узагальнену характеристику основних тенденцій розвитку громадянської участі за ключовими напрямками (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Основні тенденції розвитку громадянської участі у Криворізькій МТГ (2023-2025 рр.) [39]

Напрямок	2023	2024	2025
1	2	3	4
Електронні петиції	Активне використання інструменту громадянами	Зростання частки ініціатив, що отримали офіційний розгляд або підтримку	Подальша цифровізація процесів подання та опрацювання петицій
Громадські консультації	Епізодичний характер проведення, переважно ситуативні обговорення	Розширення тематики консультацій та збільшення кількості учасників	Інтеграція консультацій у систему стратегічного планування розвитку громади
Доступ до публічної інформації	Стабільне функціонування базових механізмів відкритості	Розширення електронних баз даних та онлайн-доступу до документів	Автоматизація процесів оприлюднення та оновлення інформації
Цифрові сервіси	Активний розвиток електронних сервісів та первинна цифровізація	Масове використання електронних адміністративних послуг	Подальше вдосконалення та інтеграція сервісів у єдину цифрову екосистему
Онлайн-комунікація	Базовий рівень взаємодії (звернення, інформаційні канали)	Підвищення інтерактивності та швидкості зворотного зв'язку	Розвиток повноцінної системи e-democracy та багатоканальної взаємодії

Проведений аналіз офіційно оприлюднених електронних петицій у Криворізькій МТГ дозволяє зробити кілька принципових висновків щодо трансформації громадської участі.

По-перше, у 2023 році електронні петиції переважно виконували функцію каналу артикуляції суспільних запитів, але рівень їх практичної реалізації був обмеженим. Більшість ініціатив або отримували статус «взято до розгляду», або не знаходили підтримки, що свідчить про обережний підхід органів місцевого самоврядування до змін у публічній політиці.

По-друге, тематика петицій у 2023 році є гетерогенною: вона охоплює як символічні питання (перейменування вулиць), так і соціально-екологічні та політико-інституційні запити. Це свідчить про високий рівень політизації громадської думки та активне використання цифрових інструментів для вираження позиції.

По-третє, у 2024 році простежується зміна характеру управлінської реакції. З'являються кейси, де петиції отримують не лише формальний розгляд, але й позитивне рішення (наприклад, у сфері теплопостачання), що свідчить про поступовий перехід від формальної електронної демократії до частково результативної моделі участі.

По-четверте, загальна динаміка вказує на формування інституційної зрілості механізму електронних петицій, коли цей інструмент починає використовуватись не лише як канал комунікації, а як елемент впливу на муніципальні рішення.

У сучасній системі МС Кривого Рогу важливу роль у забезпеченні громадянської участі відіграє КП «Інститут розвитку міста», яке фактично функціонує як інституційно-операційний центр взаємодії органів влади з громадою. Його діяльність виходить за межі суто адміністративного супроводу та охоплює широкий спектр функцій, спрямованих на розвиток механізмів партисипативного управління. Зокрема, підприємство забезпечує: підтримку функціонування об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (далі – ОСББ) як базового інституту самоорганізації населення; інформаційно-консультаційний супровід громадських ініціатив; організацію навчальних заходів, консультацій та публічних обговорень; координацію реалізації міських програм розвитку житлового фонду; супровід проєктів у сфері житлової політики та енергоефективності.

Таким чином, ІРМ виконує роль посередницької управлінської ланки між громадянами та органами місцевого самоврядування, що суттєво підвищує ефективність реалізації принципів участі та відкритого врядування.

У межах реалізації політики розвитку житлового фонду та посилення громадянської самоорганізації ключовим напрямом діяльності Інституту є робота з ОСББ. Саме цей сектор найбільш наочно відображає рівень розвитку локальної демократії, оскільки об'єднання співвласників виступають первинною формою самоорганізації мешканців.

У зв'язку з цим доцільно здійснити порівняльний аналіз діяльності

Відділу розвитку ініціатив ОСББ КП «ІРМ Кривого Рогу» за 2023-2024 роки (табл. 2.7), що дозволяє виявити динаміку інституційних змін у сфері житлового самоврядування.

Таблиця 2.7 – Порівняльний аналіз діяльності відділу розвитку ініціатив ОСББ (2023-2024 рр.) [41]

Показник	2023 рік	2024 рік	Динаміка	Аналітична характеристика
Опрацьовані інвентарні справи	245	305	+24,5%	Посилення цифровізації та систематизації даних житлового фонду
Новостворені ОСББ	21	44	+більше ніж у 2 рази	Активізація самоорганізації населення
Участь ОСББ у заходах	10–85 (епізодично)	8–43 (системно)	зміна структури	Перехід до тематичних і регулярних форматів
Робота з відновлення житла	77 постраждалих будинків	~70 ОСББ залучено	стабільно висока активність	Збереження пріоритету відновлення житлового фонду
Основні напрями	базові програми, запуск ОСББ	цифровізація, навчання, еВідновлення	розширення функцій	Перехід до системної моделі розвитку
Створення ОСББ	21	44	+23	Посилення інституційної спроможності громади

Проведений аналіз свідчить про наявність чіткої інституційної еволюції діяльності Відділу розвитку ініціатив ОСББ у 2023-2024 роках. У 2023 році діяльність відділу мала переважно формувальний характер, який включав створення базових інформаційних і організаційних механізмів взаємодії з ОСББ. Основна увага приділялася: формуванню та актуалізації технічної документації житлового фонду; створенню баз даних інвентарних справ; первинному запуску інформаційної підтримки ОСББ; організації базових консультаційних заходів.

Важливим елементом цього етапу стало впровадження процесів цифрової фіксації технічної документації. Станом на кінець 2023 року було опрацьовано

245 інвентарних справ, що стало основою для подальшої цифровізації управління житловим фондом. Крім того, у 2023 році розпочалася активна участь у програмах відновлення житла, зокрема у контексті воєнного стану. ОСББ брали участь у вебінарах та грантових програмах («ВідновиДІМ», «Енергодім»), що свідчить про формування первинної моделі кризового управління житловим сектором [41].

У межах реалізації Програми економічного та соціального розвитку міста Кривого Рогу на 2017-2027 роки участь громадськості забезпечується не лише через діяльність ОСББ як базового інституту самоорганізації населення, а й через систему фінансово та організаційно забезпечених механізмів, які прямо або опосередковано відображаються у структурі видатків ІРМ. Таким чином, бюджетні показники виступають індикатором не лише адміністративної діяльності установи, але й рівня розвитку інструментів громадської участі.

На основі аналізу структури видатків (табл. 2.8) можна виокремити низку взаємопов'язаних функціональних напрямів, які формують інституційну основу забезпечення участі громадян у процесах МС.

Таблиця 2.8– Загальна динаміка видатків програми (тис. грн) [38; 41]

Стаття	2024	2025	2026	2027	Відхилення 2024–2027
Заробітна плата	7561,9	8222,2	8222,2	8222,2	+660,3
Нарахування	1649,6	1821,7	1821,7	1821,7	+172,1
Матеріали	112,5	96,6	96,6	96,6	-15,9
Послуги	18567,2	18843,8	18961,8	20312,6	+1745,4
Комунальні	204,0	457,5	457,5	457,5	+253,5
Інші	3,6	14,8	14,8	14,8	+11,2
Держпрограми	7,1	9,6	9,6	9,6	+2,5
Відрядження	158,3	230,0	230,0	230,0	+71,7

Ключовим і найбільш фінансово містким напрямом є організація комунікації з громадськістю через проведення публічних заходів, консультацій, обговорень та інформаційних кампаній. Саме цей напрям відображений у статті «Послуги (крім комунальних)», яка має найбільшу питому вагу у структурі видатків.

Обсяг фінансування за цією статтею демонструє стійку тенденцію до зростання: у 2024 році він становив 18 567,2 тис. грн, у 2025 році – 18 843,8 тис. грн, у 2026 році – 18 961,8 тис. грн, а у 2027 році прогнозується на рівні 20 312,6 тис. грн. Збільшення фінансування на 9,4% у середньостроковій перспективі свідчить про розширення комунікаційної активності, посилення ролі громадських консультацій, стратегічних сесій, круглих столів та соціологічних досліджень як інструментів залучення населення до формування міської політики [38; 41].

Окремим блоком виступає розвиток цифрових форм участі громадян, що реалізується через поєднання витрат на матеріально-технічне забезпечення та інформаційні послуги.

Зокрема, стаття «Предмети, матеріали, обладнання та інвентар» передбачає 112,5 тис. грн у 2024 році та по 96,6 тис. грн у 2025–2027 роках. Ці кошти спрямовуються на підтримку цифрових платформ, інформаційних систем, онлайн-комунікаційних каналів та сервісів електронної взаємодії з громадянами [38; 41].

Таким чином, формується інфраструктурна основа електронної демократії, яка забезпечує розширення доступу населення до процесів прийняття управлінських рішень та підвищує оперативність зворотного зв'язку між громадою та владою.

Важливим елементом розвитку громадської участі є підвищення професійного рівня управлінських практик через навчання, обмін досвідом та участь у тематичних заходах.

Цей напрям фінансово забезпечується через статтю «Відрядження», обсяг якої становить 158,3 тис. грн у 2024 році та зростає до 230,0 тис. грн у 2025–2027 роках, що свідчить про збільшення інвестицій у професійний розвиток персоналу [38; 41].

Зростання цих витрат дозволяє впроваджувати сучасні практики партисипативного управління, інструменти громадського бюджету, механізми співпраці з громадськими організаціями та інноваційні підходи до розвитку

міського середовища.

Окрему роль відіграє залучення громадськості до реалізації державних і регіональних програм, що відображається у статті «Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм».

Обсяг фінансування становить 7,1 тис. грн у 2024 році та по 9,6 тис. грн у 2025–2027 роках. Попри відносно незначні суми, цей напрям має важливе інституційне значення, оскільки забезпечує взаємодію органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями, ініціативними групами та активними мешканцями у процесі реалізації публічних проєктів [38; 41].

Ефективна реалізація політики громадської участі неможлива без належного кадрового забезпечення. Відповідні витрати представлені статтями «Оплата праці» та «Нарахування на заробітну плату».

Оплата праці становить 7 561,9 тис. грн у 2024 році та зростає до 8 222,2 тис. грн у 2025-2027 роках, тоді як нарахування збільшуються з 1 649,6 тис. грн до 1 821,7 тис. грн відповідно [38; 41].

Це свідчить про стабільність кадрового потенціалу установи, який забезпечує організацію громадських заходів, аналітичний супровід, комунікацію з населенням та реалізацію проєктів розвитку громади.

Узагальнюючи, слід зазначити, що участь громадськості у Кривому Розі має комплексний, багаторівневий характер і реалізується через систему взаємопов'язаних напрямів: комунікаційний, цифровий, інституційний, партнерський, кадровий та інфраструктурний.

Домінування витрат на комунікаційні послуги свідчить про орієнтацію на комунікаційно-проєктну модель управління, у якій ключовим інструментом стає взаємодія з громадськістю через консультації, обговорення та аналітичні заходи.

Водночас наявна структура видатків підтверджує поступовий перехід до більш складної моделі МС, що поєднує цифрові інструменти, інституційну участь громадян та проєктний підхід до управління розвитком громади.

Проведений аналіз розвитку цифрових інструментів громадянської участі

у Криворізькій МТГ свідчить, що ключовим напрямом трансформації МС є поступовий перехід до моделі електронної демократії. Впровадження сервісів електронних петицій, контакт-центру, цифрових адміністративних послуг та онлайн-комунікації демонструє посилення ролі громадян у процесах взаємодії з органами влади.

Водночас ефективність функціонування цифрових інструментів безпосередньо залежить не лише від рівня технологічного розвитку, але й від нормативно-правового та організаційного забезпечення участі громадян. Саме правові механізми визначають допустимі форми впливу населення на прийняття рішень, а організаційні – забезпечують їх практичну реалізацію в межах територіальної громади.

У зв'язку з цим доцільно перейти до аналізу правових та організаційних основ участі громадян у МС, які формують інституційну базу функціонування електронної демократії та громадянської участі у Криворізькій МТГ.

2.3 Напрями розвитку участі громадян у місцевому самоврядуванні

Правові та організаційні основи участі громадян у Криворізькій МТГ формують складну багаторівневу систему, що поєднує нормативно-правові положення загальнодержавного рівня та локальні управлінські механізми, адаптовані до специфіки великої промислової громади.

Фундамент цієї системи становлять положення Конституції України, які закріплюють принцип народовладдя та гарантують право громадян на участь в управлінні державними і місцевими справами. На рівні спеціального законодавства ключове значення мають закони України «Про МС в Україні», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», а також нормативні акти, що регулюють електронні петиції, консультації з громадськістю та цифрові інструменти взаємодії.

У Кривому Розі ця правова база доповнюється локальними рішеннями

міської ради, які визначають порядок функціонування електронних сервісів, механізмів подання звернень та процедур громадських обговорень. У сукупності це формує нормативну основу, яка забезпечує формальну можливість реалізації громадянської участі.

Однак важливо підкреслити, що наявність розвиненої правової бази не автоматично гарантує високу ефективність участі громадян. Реальна результативність залежить від того, наскільки ці норми імplementовані в управлінську практику.

Організаційна складова системи участі громадян у Криворізькій МТГ представлена сукупністю інституцій, сервісів та комунікаційних платформ, які забезпечують реалізацію правових норм на практиці.

Ключову роль у цій системі відіграють:

- виконавчі органи міської ради;
- комунальні підприємства;
- сервісні центри (ЦНАП);
- електронні платформи взаємодії з громадянами;
- контакт-центр 1520;
- КП «Інститут розвитку м. Кривого Рогу».

Особливе місце займає контакт-центр 1520, який виконує функцію оперативного прийому звернень громадян та координації реагування комунальних служб. Він є одним із найбільш масових каналів зворотного зв'язку між населенням і владою.

Не менш важливим є ІРМ, яке виконує функції координації громадських ініціатив, організації консультацій, супроводу проєктів розвитку та роботи з ОСББ як базовим інститутом самоорганізації населення. Таким чином, воно виступає проміжною ланкою між громадою та ОМС.

Разом ці інституції формують гібридну модель участі, у якій поєднуються традиційні форми (збори, слухання) та цифрові механізми (петиції, онлайн-звернення, цифрові сервіси).

Кривий Ріг демонструє відносно високий рівень впровадження

інструментів електронної демократії, що проявляється у наявності електронних петицій, цифрових сервісів звернень, відкритих даних та онлайн-консультацій.

Електронні інструменти поступово трансформують модель взаємодії громадянина з владою, переводячи її у більш оперативний та доступний формат. Зокрема, електронні петиції дозволяють громадянам формувати колективні ініціативи, які офіційно розглядаються ОМС, а контакт-центр 1520 забезпечує швидку фіксацію та розподіл звернень.

Водночас електронна демократія у Кривому Розі перебуває на перехідному етапі розвитку, оскільки цифрові інструменти ще не утворюють єдиної інтегрованої системи. Вони функціонують як окремі платформи, що знижує їхню ефективність як цілісного механізму управління.

Комплексний аналіз функціонування системи громадської участі у КМТ громаді дозволяє виявити низку системних обмежень, які стримують її повноцінний розвиток та знижують ефективність реалізації принципів партисипативного управління. Попри наявність розгалуженої нормативної бази та інституційної інфраструктури, практичне впровадження механізмів участі громадян характеризується низкою структурних дисбалансів.

Однією з ключових проблем є переважання формального підходу до реалізації інструментів громадської участі. Хоча законодавство передбачає широкі можливості для залучення громадян до прийняття управлінських рішень, на практиці значна частина таких механізмів виконує переважно процедурну функцію.

Зокрема, результати громадських консультацій, електронних петицій або обговорень нерідко мають консультативний або рекомендаційний характер і не завжди стають обов'язковою складовою остаточних управлінських рішень ОМС. Унаслідок цього формується ситуація, коли участь громадян забезпечується на рівні формальних процедур, однак їхній реальний вплив на процес ухвалення рішень залишається обмеженим.

Іншою суттєвою проблемою є розпорошеність каналів взаємодії між громадянами та ОМС. Система комунікації функціонує через множину різних

платформ, сервісів та структурних підрозділів, які не завжди інтегровані між собою.

Відсутність єдиного централізованого цифрового середовища призводить до низки негативних наслідків, серед яких:

- дублювання звернень громадян у різних системах;
- ускладнення формування узагальненої аналітики щодо проблем громади;
- зниження зручності користування сервісами для мешканців;
- недостатня узгодженість між окремими інформаційними та управлінськими підсистемами.

Таким чином, цифрова інфраструктура участі громадян має фрагментований характер, що зменшує її системну ефективність.

Аналіз практики громадської участі свідчить про суттєву нерівномірність залучення різних соціальних груп до процесів МС. Рівень активності громадян значною мірою залежить від їхнього соціального статусу, рівня цифрової грамотності, організованості та доступу до інформаційних ресурсів.

Найбільш активними учасниками громадських процесів зазвичай виступають організовані структури – ОСББ, громадські організації та локальні ініціативні групи. Водночас значна частина населення залишається пасивною щодо участі в управлінських процесах.

У результаті формується асиметрична модель громадської участі, за якої окремі організовані групи отримують непропорційно більший вплив на формування місцевої політики порівняно з неструктурованими верствами населення.

Попри впровадження електронних сервісів обробки звернень громадян, система зворотного зв'язку залишається недостатньо прозорою та не завжди забезпечує повний цикл комунікації.

Зокрема, спостерігаються такі проблемні аспекти:

- відсутність єдиного стандартизованого механізму моніторингу виконання звернень;

- обмежена доступність інформації про поточний статус розгляду запитів;
- недостатній рівень аналітичного узагальнення результатів реагування органів влади.

У підсумку це знижує рівень довіри громадян до ефективності механізмів зворотного зв'язку та може формувати у населення уявлення про їхню недостатню результативність.

Ще одним важливим викликом є недостатня синхронізація між правовими нормами та практичними управлінськими механізмами. Різні структурні підрозділи ОМС можуть застосовувати відмінні підходи до організації громадської участі, що призводить до неоднорідності практик реалізації участі громадян.

У результаті спостерігається певна інституційна розбалансованість системи, коли відсутній єдиний стандартизований підхід до залучення громадян у процеси ухвалення рішень. Це ускладнює формування цілісної моделі партисипативного управління та знижує загальну керованість системи громадської участі.

Таким чином, система громадської участі, незважаючи на наявність розвиненої нормативної та організаційної бази, функціонує в умовах низки структурних обмежень, які проявляються у формалізації участі, цифровій фрагментарності, соціальній нерівномірності залучення громадян, недостатній ефективності зворотного зв'язку та інституційній неузгодженості. Виявлені проблеми формують підґрунтя для подальшого дослідження можливих напрямів удосконалення механізмів громадської участі на рівні ТГ.

Система громадської участі у Криворізькій МТГ на сучасному етапі розвитку вже включає базові інструменти електронної демократії, зокрема електронні петиції, систему звернень громадян (у тому числі через контакт-центр 1520), ЦНАП, механізми громадських консультацій, інструменти відкритих даних та окремі цифрові сервіси муніципального управління. Водночас характерною рисою поточної моделі є їх функціональна

розпорошеність та недостатній рівень інтеграції.

У зв'язку з цим стратегічним напрямом модернізації виступає не розширення кількості сервісів, а їх об'єднання в єдину цифрову екосистему муніципальної взаємодії.

У міжнародній практиці електронного урядування (зокрема Естонія – e-Estonia, Велика Британія – gov.uk) реалізується модель єдиного цифрового середовища, у межах якого громадянин отримує доступ до всіх адміністративних та партисипативних сервісів через уніфіковану систему ідентифікації та взаємодії.

Для Криворізької МТГ доцільним є впровадження концепції «один громадянин – один цифровий кабінет», що передбачає інтеграцію всіх існуючих інструментів участі в єдину платформу. Це дозволить перейти від фрагментованої системи комунікації до централізованої моделі управління даними, сервісами та зворотним зв'язком, що підвищить ефективність, прозорість і зручність взаємодії громадян з ОМС.

У сучасній європейській практиці публічного управління громадські консультації розглядаються не як формальна процедура збору думок, а як інструмент реального впливу на формування управлінських рішень. У країнах ЄС, зокрема у Польщі та Франції, поступово закріплюється принцип обов'язкового реагування органів влади на результати громадських обговорень.

У межах такого підходу консультаційні механізми набувають процедурно обов'язкового характеру, що передбачає:

- офіційний розгляд усіх поданих громадських ініціатив;
- публічне обґрунтування причин відхилення пропозицій;
- фіксацію ступеня врахування громадських пропозицій у фінальних рішеннях органів влади.

Для умов Криворізької МТГ доцільним є запровадження принципу «зворотного обов'язку влади», який передбачає системне забезпечення публічної відповіді на кожну суспільно значущу ініціативу. Це дозволить перейти від консультаційної моделі до моделі «responsive governance»

(чутливого управління), у якій громадська думка є інтегрованим елементом процесу прийняття рішень.

Європейський досвід (зокрема Польща та Німеччина) свідчить, що ефективна система громадської участі не може базуватися виключно на цифрових інструментах. Повна цифровізація створює ризики соціального виключення окремих груп населення, зокрема осіб похилого віку та громадян із низьким рівнем цифрової грамотності.

У цьому контексті оптимальною є гібридна модель участі, яка поєднує:

- цифрові канали (електронні петиції, контакт-центр 1520, онлайн-консультації);
- офлайн-формати (громадські слухання, відкриті зустрічі, локальні обговорення);
- мобільні консультаційні формати, спрямовані на охоплення віддалених районів громади.

Додатковими елементами такої моделі можуть виступати цифрові хаби підтримки громадян (digital service centers), які функціонують за аналогією з практиками Фінляндії та забезпечують доступ до електронних сервісів для соціально вразливих груп населення.

У країнах Центральної Європи, зокрема Польщі та Чехії, об'єднання співвласників житла розглядаються як повноцінні суб'єкти локального самоврядування, які беруть участь не лише в управлінні майном, але й у процесах бюджетування та планування територіального розвитку.

У Криворізькій МТГ ОСББ вже є сформованим інститутом самоорганізації населення, однак їх потенціал у сфері громадської участі залишається частково недовикористаним. У перспективі доцільним є розширення їх функціональної ролі у таких напрямках:

- участь у механізмах бюджету участі;
- створення цифрових кабінетів ОСББ у системі муніципальних сервісів;
- залучення до обговорення інфраструктурних та житлових проєктів;

- інтеграція у процеси стратегічного планування розвитку районів і мікрорайонів.

Реалізація таких підходів дозволить трансформувати ОСББ у повноцінного партнера ОМС, що відповідає європейській моделі децентралізованого управління.

Таким чином, перспективний розвиток системи громадської участі у Криворізькій МТГ доцільно розглядати у чотирьох взаємопов'язаних напрямках: інтеграція цифрових сервісів, підвищення реального впливу громадських консультацій, формування гібридної інклюзивної моделі участі та розширення інституційної ролі ОСББ.

Комплексна реалізація зазначених підходів сприятиме переходу від фрагментованої системи участі до цілісної моделі цифрової партисипативної демократії, орієнтованої на підвищення ефективності, відкритості та інклюзивності.

Важливим доповненням до запропонованих напрямів удосконалення системи громадської участі у Криворізькій МТГ є врахування сучасного стану правового та інституційного забезпечення участі громадян у МС в Україні. Наявна нормативно-правова база формує базові умови для реалізації громадянської участі, однак характеризується значним рівнем фрагментарності та відсутністю єдиного системного підходу до регулювання партисипативних процесів.

У практичному вимірі це означає, що різні інструменти участі громадян функціонують у межах окремих нормативних процедур, без достатнього рівня міжінституційної інтеграції та єдиного управлінського стандарту. Зокрема, електронні петиції, механізми звернень громадян, громадські консультації та інструменти відкритих даних регулюються різними нормативними актами та адміністративними регламентами, що ускладнює формування цілісної системи взаємодії між громадою та ОМС.

У зв'язку з цим актуалізується потреба у поступовій гармонізації національної системи участі з європейськими стандартами публічного

врядування, закріпленими, зокрема, в Європейській хартії МС та практиках країн ЄС. Вказані підходи передбачають не лише формальне визнання права громадян на участь, але й створення ефективних організаційних та процедурних механізмів його реалізації, включно з обов'язковістю врахування громадської думки у процесі прийняття рішень.

Для Криворізької МТГ це означає необхідність переходу від розрізненої системи інструментів громадської участі до інтегрованої моделі управління, яка забезпечує узгодженість правових, організаційних та цифрових механізмів взаємодії. У такій моделі особливого значення набуває стандартизація процедур громадських консультацій, уніфікація підходів до опрацювання звернень громадян, а також запровадження єдиних критеріїв оцінки рівня врахування громадських пропозицій у процесі підготовки управлінських рішень.

Окремим проблемним аспектом залишається недостатня інституціоналізація електронної демократії як складової правової системи МС. Попри активне впровадження цифрових сервісів, нормативне закріплення їхнього статусу та процедурної обов'язковості залишається обмеженим, що знижує рівень передбачуваності та стабільності функціонування електронних інструментів участі.

Додатково слід відзначити наявність соціально-організаційних обмежень, пов'язаних із нерівномірним рівнем цифрової грамотності населення, недостатньою поінформованістю окремих соціальних груп щодо можливостей участі, а також різним ступенем доступу до цифрових сервісів. Це обумовлює необхідність поєднання правових реформ із розвитком інклюзивних організаційних практик, спрямованих на забезпечення рівного доступу громадян до механізмів участі.

Таким чином, удосконалення правових та організаційних основ участі громадян у Криворізькій МТГ має базуватися на комплексному підході, який передбачає нормативну гармонізацію із європейськими стандартами, інтеграцію існуючих інструментів у єдину систему, посилення обов'язковості врахування громадської думки, а також розвиток інклюзивних механізмів

залучення населення. Реалізація зазначених заходів створить передумови для переходу до більш зрілої моделі партисипативного управління, в якій громадянин виступає не лише об'єктом управлінських впливів, а повноправним суб'єктом формування та реалізації місцевої політики.

Висновки до 2 розділу

Проведене дослідження стану участі громадян у МС України на прикладі Криворізької МТГ дозволяє узагальнити сучасний рівень розвитку інструментів громадської участі, їх ефективність та особливості реалізації в умовах трансформації публічного управління.

Аналіз практики у Криворізькій МТГ показав наявність багатоканальної системи взаємодії влади та громадян, зокрема через електронні петиції, звернення громадян, консультації, контакт-центр та адміністративні сервіси. Водночас ефективність окремих інструментів є нерівномірною: частина з них має переважно консультативний характер і не забезпечує достатнього впливу громадян на остаточні рішення, а сама система характеризується фрагментованістю.

Також встановлено, що рівень громадської активності є диференційованим і залежить від соціальних та цифрових чинників: найбільш залученими є організовані групи населення, тоді як значна частина мешканців бере участь обмежено. Попри розвиток цифрових сервісів, потребує вдосконалення система зворотного зв'язку, зокрема щодо прозорості виконання звернень і підзвітності органів влади.

Отже, система громадської участі в громаді перебуває на етапі переходу від традиційної моделі до цифрової партисипативної системи управління. Вона має значний потенціал розвитку, однак потребує інтеграції інструментів, підвищення ефективності зворотного зв'язку та розширення реальної участі громадян у прийнятті рішень, що формує основу для подальших досліджень і вдосконалення.

ВИСНОВОК

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволяє констатувати, що поставлені мета та завдання були повністю реалізовані. Вивчення теоретико-правових та організаційних засад участі громадян у місцевому самоврядуванні України дало змогу сформулювати низку ключових висновків.

Сучасний етап трансформації публічного адміністрування характеризується переходом від ієрархічних до мережових моделей управління. У цих умовах партисипація виступає не лише демократичним інструментом, а й важливим ресурсом розвитку територіальних громад. Громадська участь є багатовимірним явищем, що поєднує правовий статус громадянина, колективну волю громади та діяльність інститутів громадянського суспільства. Використання деліберативних практик сприяє переведенню конфліктів у формат конструктивного діалогу та експертного обговорення управлінських рішень.

Нормативно-правовий аналіз засвідчив орієнтацію України на європейські стандарти місцевої демократії. Конституція України, профільні закони та міжнародні акти формують базу для участі громадян у публічному управлінні. Водночас існує розрив між законодавчими гарантіями та їх практичним впровадженням. Проблемними залишаються інституціоналізація місцевих референдумів і повноцінне впровадження закону про публічні консультації, що часто знижує реальну дієвість участі громадян.

Важливим результатом дослідження є узагальнення інструментів партисипаторної діагностики. Доведено, що ефективність управління територіями залежить від врахування локального контексту та знань мешканців. Методи соціального й ресурсного картографування, трансектного аналізу, часових ліній і діаграм дозволяють виявляти приховані ресурси громади та неформальні центри впливу, що підвищує інклюзивність управління.

Окрему роль відіграє цифровізація. Розвиток електронного урядування та платформ («e-DEM», «Взаємодія», Smart City) змінює характер взаємодії влади й громадян, забезпечуючи перехід до більш прозорої та постійної участі. Інструменти електронних петицій, бюджетів участі та відкритих даних підвищують підзвітність і виконують антикорупційну функцію.

Аналіз Криворізької МТГ показав наявність розвиненої системи громадської участі, яка включає електронні петиції, звернення громадян, консультації, контакт-центр 1520, ЦНАП та інші цифрові сервіси. Це свідчить про формування багатоканальної моделі взаємодії влади та громади.

Водночас система має низку проблем: фрагментарність інструментів, недостатню інтеграцію сервісів, обмежений зворотний зв'язок і нерівномірну залученість населення. Найактивнішими залишаються організовані групи громадян, тоді як значна частина мешканців бере участь епізодично, що формує асиметрію впливу на рішення.

Цифровізація в громаді має позитивну динаміку, однак потребує подальшого розвитку в напрямі інтеграції сервісів і забезпечення повного циклу зворотного зв'язку та прозорості виконання рішень.

Подальший розвиток системи громадської участі має базуватися як на вдосконаленні внутрішніх механізмів, так і на адаптації європейських практик електронної демократії. Пріоритетним є створення інтегрованої цифрової екосистеми, що об'єднає всі інструменти участі та забезпечить зручність для громадян. Також важливим є запровадження обов'язкового публічного обґрунтування рішень органів влади щодо врахування або відхилення пропозицій громадян, а також створення системи повного управлінського циклу: звернення – розгляд – рішення – виконання – звітність.

Узагальнюючи, запропоновані підходи спрямовані на формування сучасної європейської моделі партисипативного управління в Криворізькій громаді, яка забезпечує реальний вплив громадян на прийняття рішень, підвищення прозорості влади та зміцнення довіри між громадою і органами місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук В. Б., Забокрицький І. І. Представницька демократія: поняття, ознаки, критерії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 824. С. 159–163.
2. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості у діяльності органів державної влади як важлива передумова для утвердження демократії участі. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 2. С. 67–76.
3. Participate – словник англійської мови. Cambridge. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/participate>. (Last accessed: 15.05.2026).
4. Левченко О., Величко Н., Ковшун Л. Партиципативний підхід та практики на рівні громади. Посібник для громадських активістів та всіх зацікавлених. Харків, 2018. URL: <https://sed-rada.gov.ua/sites/default/files/stati7c-page/2020/nid39846-krashchi-praktiki-partisipaci-2-62418.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).
5. OECD. Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave. Paris : OECD Publishing, 2020. URL: <https://doi.org/10.1787/339306da-en>. (Last accessed: 20.04.2026).
6. Дробот І. О. Теоретико-методологічні засади гарантування місцевого самоврядування в Україні : дис... д-ра наук : 25.00.04 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2010. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0510U000205> (дата звернення: 20.03.2026).
7. Орзіх М. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. Місцеве та регіональне самоврядування України. 1995. Вип. 1/2 (10/11). С. 67–75.
8. Сушинський О. І. Місцеве самоврядування в Україні: концептуальні засади статусу та діяльності виконавчих органів. Львів : Афіша, 2003. 176 с.
9. Конституція України. Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->

%D0%B2% D1%80#Text (дата звернення: 20.02.2026).

10. Загальна декларація прав людини: ООН, Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.03.2026).

11. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 21.11.2007 №1035-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.02.2026).

12. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 05.11.2008 №976. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 20.02.2026).

13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.02.2026).

14. Проект Закону про місцевий референдум від 19.05.2021. Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (дата звернення: 20.03.2024).

15. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 №1160-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>. (дата звернення: 20.04.2026).

16. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 №4572-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

17. Про публічні консультації : Закон України від 20.06.2024 №3841-IX.

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-IX#Text>. (дата звернення: 20.04.2026).

18. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про органи самоорганізації населення" щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення. № 6319 від 18.11.2021. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6319&conv=9> (дата звернення: 20.04.2026).

19. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) : ООН; Конвенція, Перелік, Міжнародний документ від 25.06.1998. Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 22.04.2026).

20. ЗУ «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 06.07.1999 р. № 832-XIV.

21. Європейська хартія місцевого самоврядування: Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 15.10.1985. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 20.03.2026).

22. Sieradzka M. Poland, US hold controversial Middle East conference in Warsaw. Deutsche Welle, 2019. URL: <https://www.dw.com/en/poland-us-hold-controversial-middle-east-conference-in-warsaw/a-47512354/> (Last accessed: 20.05.2026).

23. Rony Medaglia. Participation research: Moving characterization forward (2006–2011). Government Information Quarterly. 2012. Vol. 29 (3). P. 346–360.

24. Sieradzka M. Poland, US hold controversial Middle East conference in Warsaw. Deutsche Welle, 2019. URL: <https://www.dw.com/en/poland-us-hold-controversial-middle-east-conference-in-warsaw/a-47512354/> (Last accessed: 20.05.2026).

25. Краснопольська Т. Ефективність використання ІКТ у системі публічного управління. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; у 2 т. Одеса : Юридика, 2023. Т.1. С. 170–173.

26. Краснопольська Т. М., Милосердна І. М. Компоненти електронної демократії в умовах переходу до електронного правління. Актуальні проблеми політики. 2020. Вип. 66. С. 58–64.

27. Білоус Я. Ю., Галгаш Р. А. Діагностика розвитку територіальних громад України: основні етапи і особливості. // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022. № 1(271). С. 58–65. DOI: 10.33216/1998-7927-2022-271-1-58-65.

28. Chambers, R. (1994). *The Origins and Practice of Participatory Rural Appraisal*. World Development. Chambers, R. (1997). *Whose Reality Counts? Putting the First Last*. Intermediate Technology Publications.

29. IMD World Competitiveness Center. 2020. Digital Competitiveness Ranking 2020. Technical Report. URL: <https://www.scribd.com/document/501490350/Digital-2020> (Last accessed: 20.04.2026).

30. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України; Стратегія від 27.09.2021 №487/2021. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>. (дата звернення: 20.03.2026).

31. *The Protection and Promotion of Civic Space : Strengthening Alignment with International Standards and Guidance*. Paris : OECD Publishing, 2022. 164 p. URL: <https://doi.org/10.1787/d73450e1-en> (дата звернення: 14.05.2026).

32. *OECD DAC Recommendation on Enabling Civil Society in Development Co-operation and Humanitarian Aid* : OECD/LEGAL/5021. Paris : OECD, 2021. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-5021>.

33. Eriksen E. O., Fossum J. E. Democracy in the European Union: Integration Through Deliberation? Google Books. Psychology Press, 2000.

34. Fattore G., Dubois H. F. W., Lapenta A. Measuring new public management and governance in political debate. Public Administration Review. 2012. Vol. 72 (2). P. 218–227.

35. Кодекс належної практики участі громадськості у процесі прийняття рішень : прийнятий Конференцією МНУО на засіданні 1 жовтня 2009 р. Страсбург : Рада Європи, 2009. 32 с. URL: <https://rm.coe.int/16802eedcc> (дата звернення: 14.05.2026).

36. Європейська хартія місцевого самоврядування : Додатковий протокол про право участі у справах місцевого органу влади : Міжнар. документ від 16 листоп. 2009 р. № ETS № 207. URL: <https://coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207> (дата звернення: 14.05.2026).

37. Трофімов М. М. Адаптація європейського досвіду реалізації форм партисипаторної демократії на місцевому рівні : магістр. робота : 281 «Публічне управління та адміністрування» / Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Центр підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів. Одеса, 2021. URL: https://onua.edu.ua/downloads/magistratura/anotacii_magistr2021/trofimov.pdf. (дата звернення: 20.05.2026).

38. Криворізька міська рада. Криворізька міська рада : офіційний вебсайт. URL: <https://kr.gov.ua/> (дата звернення: 24.05.2026).

39. Система обліку доступу до публічної інформації Криворізької міської ради. URL: <https://so.kr.gov.ua> (дата звернення: 24.05.2026).

40. Електронний сервіс «Контакт-центр» виконкому Криворізької міської ради. URL: <https://hromada.gov.ua/project/elektronnii-servis-kontakt-centr-vikonkomu-krivorizkoyi-miskoyi-radi> (дата звернення: 24.05.2026).

41. КП «Інститут розвитку міста Кривого Рогу». Звіт керівника про результати діяльності за 2023 рік. URL: Інститут розвитку міста Кривого Рогу (дата звернення: 15.05.2026).